

Fig. 1. Jorlunde. Ydre, set fra sydøst.

N.E. 1975

JØRLUNDE KIRKE

LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED

Jorlunde hørte indtil 1562 til det gamle Jorlunde herred. I sognet havde Hvideslægten besiddelser¹, men om selve kirkens forhold i middelalderen vides kun, at den 1457 havde egen præst². 1567 havde sognet 42 tiendeydere³. 1687 og 1698 fik stiftsskriveren til sin lons forbedring tillagt bl. a. Jorlunde kirkes indtægt mod at holde kirken vedlige⁴. Kirken ejes siden 1875 af kommunen⁵.

Kirken ligger sydligt i byen på vestskråningen af et bakkedrag med fald til alle sider og med sit højeste punkt umiddelbart uden for det østre kirkegårdsdige, hvor nu vandværket findes. Fra kirkegården er der mod syd og øst vid udsigt over et kuperet landskab. Ved foden af bakkedraget lå mod syd den nu udtørrede Jorlunde sø.

Kirkegården hegnes i nord samt delvis i vest af en teglhængt mur af kløvede kampesten, den første vist fra 1866. Til begge sider for nordvesthjørnet

er en strækning ud- og indvendig pudset og kalket mur genopført 1889⁶. I øst står et dobbelt stendige⁷, mens den sydlige kirkegård, som er indlemmet i to omgange, 1867 og 1921, hegnes af en kampestensmur, der 1954—55 indvendig ommuredes med røde mursten. Hoved *indgangen* i nordmuren består af en bred, dobbelt tremmelåge med nye piller i røde sten, vist fra 1945. I øvrigt er der en låge ved nordøsthjørnet. Den gamle klokkerlåge i vestmuren tilmuredes 1950 i forbindelse med murens reparation⁶. Udbedringer på ringmur, låger og port samt låsetøj til disse omtales ofte i kirkens regnskaber. Det fremgår således, at der tidligere har været låge og ligport ved siden af hinanden, og at i al fald den første 1719—20 havde murhue⁸.

Formodentlig stod *†kirkeladen* ved siden af hovedindgangen. 1614 tog murermesteren tagstenene af, året efter fjernedes tømmerværket og murstenene solgtes, og Niels Murermeister opførte 16 favne kirkegårdsmur, hvor laden lå. Samtidig leverer Ole Tømmermand i Slangerup »Kirkeporten med låge«⁹.

Umiddelbart vest for indkørselsporten er efter 1890 opført et *ligkapel* i blank rød mur og med kamtakke gavle⁶.

O. 1615 opførte murermester Anders Jacobsen et nyt *†kalkhus* af grundmur op mod kirkens nordside i stedet for et ældre sammesteds. Det var 12 alen langt og har formodentlig ligget mellem sakristiets vestgavl og den nedrevne stræbepille midt på skibets nordmur⁹.

1764 nævnes et *†halsjern* med tilhørende kæde og hængelås¹⁰.

Et brolagt *fortov* anlagdes 1862 omkring kirken i henhold til lov af 1861.

† *Trækirke*. 1964 foretoges en begrænset gulvundersøgelse i skibets nordvestre og nordøstre hjørner. Herunder iagttoges begravelser, som var forseglede af et mørtelstøbt gulvlag, der må anses for den nu stående kirkebygningens ældste. Fylden i disse grave var uden spor af kalkmørtel. I flugt med korbuens nordside og henholdsvis 1,25 og 3,75 m vest for triumfmuren sås endvidere to svære stolpehuller, ca. 1 meter i tværmål. I det østre af disse gravede huller var aftrykket af en ca. 45 cm svær rund stolpe klart erkendeligt, nærmest som et jordfaldshul endnu med en anelse formuldet træ i bunden. I sydsiden var en sten presset ned mellem hullets væg og stolpen. En mønt, slået i Roskilde i Kong Niels' tid¹¹, lå i fyld, som enten stammer fra selve stolpehullet eller fra en næsten helt udslettet grav, som berørte stolpehullet. Af det vestre hul var størsteparten ødelagt af en yngre begravelse, men konturen stod klart over bunden, hvori lå fem sten, vel paksten om den forsvundne stolpe. (Afstanden mellem midten af de to stolper må anslås til ca. 2,50 m). Både nord og syd for det østre stolpehul sporedes oven på de ca. 20 cm tykke muldrag, som dækker undergrundslaget, et lergulvlag dækket med trækulssmuld, men uden spor af kalkmørtel. De her omtalte træk synes at angive tilstedeværelsen af en trækirke som forgænger for den nuværende¹².

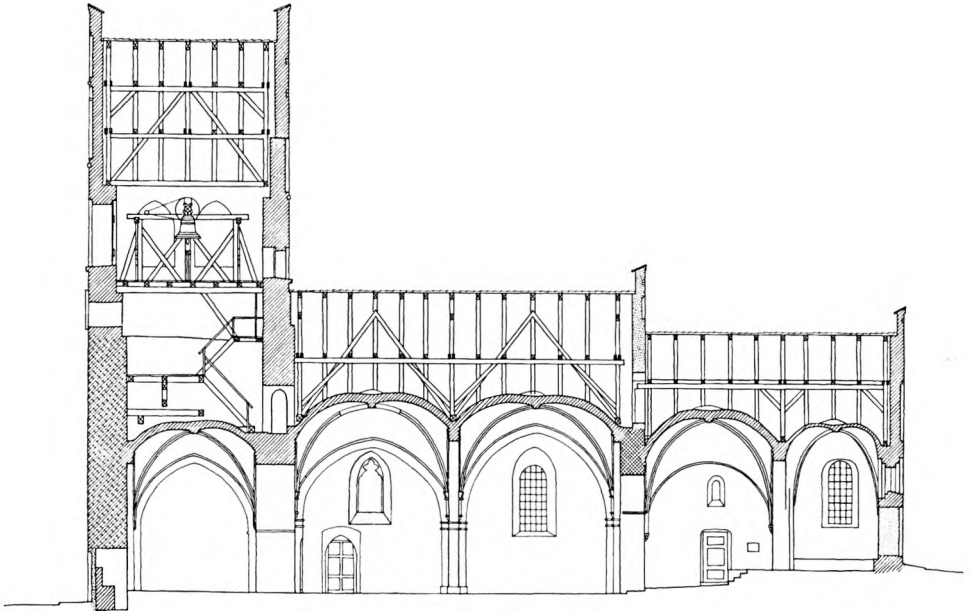

Fig. 2. Jorlunde. Langsnit set mod nord. 1:300. Målt af A. Olsen 1926, suppleret af H. Stiesdal 1964 og J. Hald Jensen 1975. Tegnet af J. Hald Jensen 1975.

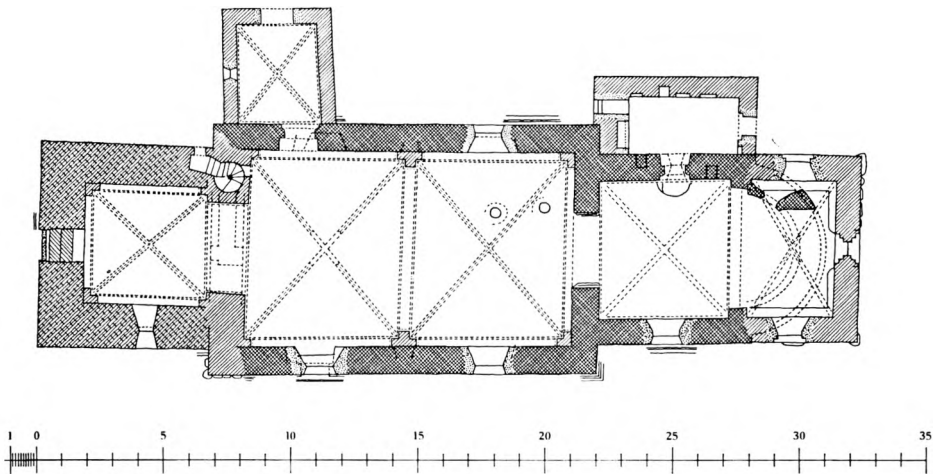

Fig. 3. Jorlunde. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1938 og suppleret af H. Stiesdal 1964. Tegnet af J. Hald Jensen 1975.

Kirken består af kor (med $\dagger$ apsis) og skib fra 1100'rne, et flere gange ombygget tårn med nedre partier fra 1200'rne, våbenhus fra 1300'rne samt sakristi og korforlængelse fra middelalderens seneste tid. Orienteringen har afvigelse mod nordvest.

Den ældste, stort anlagte stenkirke synes opført helt af *frådsten* med kampestenskerne. Et udvendigt cementpudslag umuliggør næsten iagttagelser af murteknik og arkitekturdetaljer. Under sakristitaget ses dog på skibets østgavl et stykke kun delvis pudset murværk. Skiftegangen er her overordentlig uregelmæssig med anvendelse af større blokke og smalle frådstensflager mellem hverandre, et sted endog to flager stillet på højkant side om side. Ved pudsafbankninger forskellige steder indvendigt er lignende murteknik konstateret. Ca. 70 cm under nuværende jordsmon skjuler der sig en stærkt forvitret, tre skifter høj *sokkel*, hvoraf det nederste led er retkantet, det midterste hulkelet over en lodret forkant, mens det øverste udgøres af en rundstav. Udformningen varierer noget fra sted til sted på bygningen (fig. 10 A—C). Fra soklens overkant til gesims måler skibets langmure nu ca. 5,60 m i øst og 6,25 m i vest.

En *apsis* har givet plads for korudvidelsen, men et stykke af dens sokkelparti, hulkelleddet, er fremdraget på plads mellem korets nordre vægbænk (p. 2248) og altersranken. De til de øvrige sokler svarende led mangler her, men er formentlig blot gået tabt i det yderligt slet bevarede murværk. Apsidens indvendige sokkel har bestået af et enkelt retkantet led ragende 20 cm indenfor den krumme vægflade, hvoraf rester er bevaret i pillerne til gjordbuen midt i det nuværende kor; krumningen i apsidens »munding« kan således endnu umiddelbart iagttages.

Gennem hele bygningen fra øst til vest har de udvendige sokler et jævnt fald på ca. 1 m. Korets og skibets langmure er i behold, men måske allerede ved tårnbyggeriet, i al fald ved forberedelsen til hvælvingsbyggeriet, er skibets oprindelige vestgavl gået tabt; dens spor er fremdraget under den nuværende tårnbue; den har haft samme murtykkelse som de øvrige mure og en til disse svarende udvendig sokkel (fig. 6).

Døre og vinduer. Skibets sydportal er tilmuret; den står indvendig som en 215 cm høj niche, men giver sig udvendig ikke til kende på grund af cementpudsen. 31 cm bag den ydre murflugt har døren et retkantet led og fortsætter herfra smiget indefter. En mindre udvendig pudsafbankning afslørede, at portalens indfatning er muret i »long-and-short«-teknik. Østsidens nederste, på højkant stillede indfatningssten har forneden en rundstav, som indgår i sokkelprofilen. Nordportalen er flyttet 82 cm mod vest i forhold til den oprindelige, der sad lige over for sydportalen. Et til portalernes bredde svarende *tympanon* af frådsten ligger i koret som trin for sakristidøren, en 26 cm tyk halvcirkulær frådsten, med en radius på 62 cm, med glat overside og grovere tilhugget underside. Den synes ved grundlinien at have haft bærende, nu afslåede frem-spring (fig. 10 F).

Af korets to vinduer står det nordre som en indvendig niche. Udvendig er det tilgængeligt under sakristitaget, og her ses en velbevaret *egetræsramme* (fig.

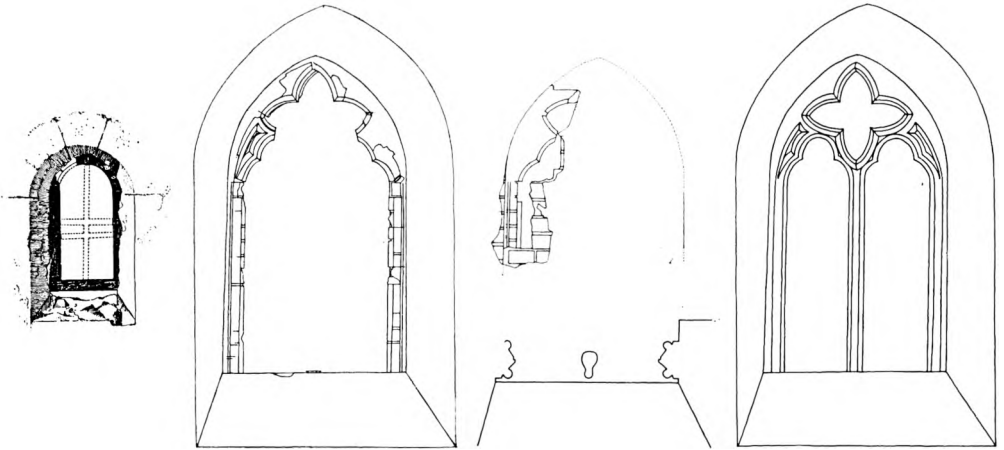

Fig. 4. Jorlunde. Korets nordvindue med oprindelig vinduesramme (p. 2236), målt og tegnet af C. G. Schultz 1938. Nordvindue i skibets vestfag (p. 2244), målt af H. Stiesdal 1964 (indvendig) og H. Schmidt 1963 (udvendig og plan). Rekonstruktion tegnet af J. Hald Jensen 1975. 1:50.

4), bestående af fire med trænegler samlede dele; bueslaget er skåret i eet stykke, med udvendig glasfals. Lysningen, 74x35 cm, har været delt af tre træsprosser een lodret og ved midten to på tværs, indfældede i rammen og fastholdt med jernnagler. Den udvendige smig er pudset og kalket. Spor af alle skibets seks vinduer er bevaret. Toppen af midtervinduerne anes over hvælvingerne, mens det østlige og vestlige sæt i hver langmur er blevet forskåret henholdsvis i vest- og østsiden af de senere større vinduer. Lidt af det nordvestlige vindues ydre smig står synlig under våbenhusets tag. Deres indvendige mål har været ca. 1,45x0,70 m og deres underkant 4,00 m over nuværende gulv. Vinduernes omfatninger er udskåret i store frådstensblokke, der påfaldende skiller sig ud fra det omgivende murværks små kvadre.

I det indre står den velbevarede, rundbuede korbue med skamferede sokkel-partier; det sydlige er bedst bevaret med en profil, nogenlunde som de udvendige soklers; de smalle, skråkantede frådstenskragbånd er omløbende i øst, men afhuggede i vest. Vederlagshøj den er 2,53 m over soklens overkant. I korets nordvæg fremkom ved istandsættelsen 1964 en indtil da tilmuret *gemmeniche*.

Kirkens oprindelige *gulv* har bestået af et 10—15 cm tykt lag af håndstore kampesten og frådstensbrokker, løbet ud med kalkmørtel. Gulvfladen har ligesom de udvendige sokler skrånet med det oprindelige terræn ned mod vest, således at den i kirkens vestende ligger 50 cm under, mens den ved korbuen må formodes at have ligget lidt over nuværende gulv, jfr. korbuens nu højt-siddende sokkel. Der er i skibets nordvesthjørne påvist spor af en muret *væg-bænk*, som her begrænsede gulvet. Skibets *bræddeloft* har ved vestgavlen ligget ca. 5,43 m over gulvet. Den øvre grænse for langvæggens indvendige puds-

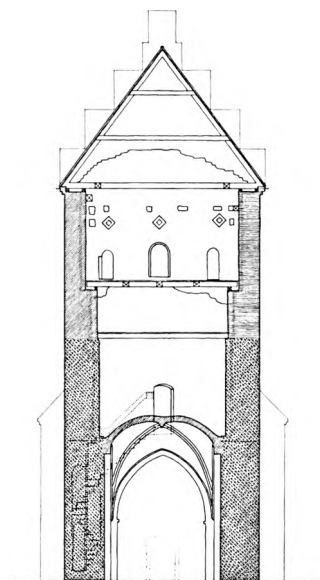
ning angiver dets placering. Loftbrædderne har siddet på bjælkernes underside. Om loftet jfr. i øvrigt p. 2242.

Ændringer og tilføjelser. Det svære *vesttårn* med murtykkelse på indtil 1,80 m er for det nedre partis vedkommende vel opført i 1200'rne, måske hen imod århundredets midte. Materialet i dette ejendommelige, på sin vis både grove og forfinede bygningsværk, er marksten, som i de udvendige façader er mere omhyggeligt kvaderhugne end sædvanligt på Sjælland; det er også den jorddækkede sokkel, bestående af en skråkant over et retkantet led (fig. 10 D). Stenene i kasse-murenes indvendige skal er mindre omhyggeligt tildannede, og væggene har i det nedre stokværk været dækket med et tykt pudslag, hvori en skødesløst ridset kvaderfugning. Højere oppe er der kun foretaget en grov udfugning, der i partier, navnlig lige over hvælvingen, er faldet ud, i andre oversvummet med et yngre, fedt kalklag. Stumper af teglsten ses her og der som kiler i fugerne, og teglstenssmuld kan iagttages i murkernen. Et par spinkle, runde, gennemgående stilladsbomhuller (8—10 cm i tv.m.) er synlige lige over hvælvingen.

Den eneste bevarede arkitekturdetalje i det svære tårn er foruden soklen den tilmurede vestportal, udefra synlig som en rundbuet niche. Dørstedets nuværende undersætsighed skyldes det hævdede jordsmon. Fra toppen af buen er der 2,11 m til det retkantede led på soklen, hvis skråkantled er afbrudt ud for døråbningen. Stikket er udført af omhyggeligt krumhugne granitsten, to i hver side med en kileformet slutsten i midten. Vangerne er af retkantede granitkvadre. 1964 genåbnedes portalens indvendige, usmigede lysning, der siden 1864 afgav plads for en trækanal¹³, og som var opfyldt med grus og løse sten og i den indvendige murflugt lukket med en mur af moderne sten. Lysningen var foroven lige afsluttet med et dække af fem planker, 5,5—9 cm tykke og 26—34 cm brede; rester af disse sad hensmuldrende i siderne, men ude over selve døråbningen var et skifte af murkernens kampesten faldet ned. Bunden af døren, der må formodes at have svaret til det oprindelige gulvniveau i tårnrummet, ligger 92 cm under tårnrummets nuværende gulv. Dørrummet har stået med samme murbehandling som tårnrummet i øvrigt, men havde ikke været kalket, før det atter blev delvis tilmuret med en kampestensspærremur, der står ca. 50 cm inden for tårnrummets indvendige murflugt. Spærremuren har 95 cm over oprindeligt gulvniveau en 45—50 cm dyb indadvendende afsats i hele dørrummets bredde. Det meste af murværket over afsatsen er fjernet, formodentlig ved indsætningen af den omtalte luftkanal. Spærremuren og væggene i dørrummet indenfor denne har været kalket adskillige gange.

Den kampestensmurede del af tårnet står bevaret til et stykke op i mellemstokværket. 6,25 m over det formodede oprindelige gulvniveau danner murværket mod syd, vest og nord en indvendig afsats på 17 cm. Det synes nær-

Fig. 5. Jorlunde. Tværsnit af tårnet, set mod øst. 1:300 (p. 2238, 2243 og 2248). Målt af H. Stiesdal 1964 og J. Hald Jensen 1975. Tegnet af J. Hald Jensen 1975.

liggende at tænke sig et træloft anbragt her forud for den senere indbyggede hvælving, omend der ikke er spor efter bjælker. Da afsatsen ligger ca. fem skifter over skibets bræddeloft, og da gulvet i tårnet oprindelig lå lavere end skibets, kan det også tænkes, at loftet har ligget noget lavere, og at dets bjælkehuller skjules bag senere puds i tårnrummet. Dette belyses fra et højt, smalt, dobbeltsmiget og spidsbuet vindue i syd, næppe helt oprindeligt i sin nuværende form. Sydmuren har igen i næste stokværk en 50 cm bred lysåbning, der nu rager op over kampestensmurværket, afdækket med et fladbuet munkestensstik. Hvis denne muråbning er oprindelig — den er ganske vist så senere omgivet med munkestensmurværk — giver dens placering anledning til at antage, at den øvre del af kampestenstårnet er nedbrudt, før den senere forhøjelse med munkesten foretoges. Der har ikke været andre end de her nævnte åbninger i de bevarede dele af tårnets murværk, idet dets østmur, der også er skibets vestgavl, blev til som resultat af et kompliceret og ejendommeligt ombygningsforløb.

Det kan ikke med bestemthed afgøres, om tårnet i sin oprindelse opførtes med anvendelse af skibets vestgavl som østmur — i hvilken man da må forudsætte, at der blev brudt en arkade ud til det nye tårnrum. Ved undersøgelserne 1964 af fundamenterne for skibets oprindelige gavl fremkom der imidlertid under den nuværende tårnbue, 50—60 cm fra dens nordside, en række syldsten, placeret nogenlunde i højde med den eksisterende tårnbues syldsten, men højere end sokkelskifterne i den oprindelige vestgavl. Det er nærliggende at

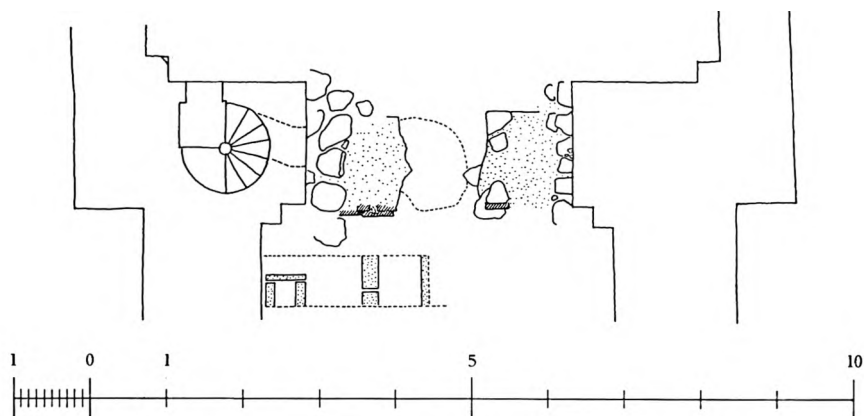

Fig. 6. Jorlunde. Plan over udgravning af skibets vestgavl og begravelser i tårnet. Øst op. 1:100 (p. 2239 og 2276). Målt af H. Stiesdal 1964. Tegnet af J. Hald Jensen 1975.

betrakte dem som syldsten for en ældre, smallere tårnbue. I sydsiden manglede en tilsvarende række, men den kan være fjernet lige så tilfældigt, som den nordre er bevaret. Er antagelsen om stenenes funktion rigtig, angiver de en tårnbue på ca. 2,50 meters bredde i en mur af tilsvarende sværhed som de øvrige i tårnet, og i så fald må skibets vestgavl være blevet helt udskiftet allerede ved tårnets opførelse (fig. 6).

Korhvælvingen er måske udført inden udgangen af 1200'rne. Den støtter sig mod øst på en svagt spidsbuet 42 cm bred gjordbue, hvis vægpiller forneden er identiske med vangerne for den forsvundne apsisbue. I de øvrige sider er kapperne indhugget i korets murværk med runde vægbuer, markerede med kraftige, 12 cm brede rundstave; de udspringer ligesom helstensribberne (svær rundstav med svage sideled) fra hjørnekonsoller af to over hinanden udkragede bindere, afsluttet forneden med et rundt eller svagt tilspidset hængelod (fig. 7 og 8). Den kuplede hvælving har helstenskapper muret af bindere i kredse.

Omfattende bygningsændringer blev i 1300'rne gennemført efter en tilsyneladende samlet plan. De omfatter hvælv i skib og tårn, nye vinduer, en ombygning af skibets vestgavl med etablering af en tårntrappe samt en ændring og formodentlig forhøjelse af tårnet. Flytningen af skibets nordportal og våbenhusets opførelse må være sket i nær sammenhæng med disse arbejder.

Som indledning til hvælvingsbyggeriet blev det meste — eller nok snarere alt — murværk mellem skib og tårn fjernet, hvad enten dette endnu hovedsagelig var skibets oprindelige vestgavl eller det var en yngre, med tårnet samtidig mur, jfr. ovenfor. Den nye gavl er i nord og syd ført helt ud til skibets ydre murflugt, således at dettes oprindelige yderhjørner i vest er forsvundet. I syd ses skibets sokkel afbrudt 1,30 m fra vesthjørnet, svarende til den nye gavls tykkelse; en lodfuge adskiller den gamle frådstensfacade fra hjørnets

Fig. 7. Jorlunde. Indre, set mod vest.

N.E. 1975

hovedsagelig af veldannede granitkvadre udførte murværk. Hjørnepartiet har i modsætning til skib og tårn ingen tildannet sokkel¹⁴.

Gavlen er opført af fråd- og kampestenskvadre med anvendelse af munkesten til detaljer som tårnbuen og trappen, samt adskillige steder ind imellem kvadrene, der må hidrøre henholdsvis fra skibets oprindelige gavl og fra nedrevne dele af tårnet. Der ses kun en enkelt kridtstenskvader; den har en indhugget »falsk fuge«.

Over hvælvingen er gavlens vestside kalket ligesom hele tårnets mellemstokværk. Dette vanskeliggør iagttagelser. Med sin glatte façade afviger gavlmuren dog kendelig fra de øvrige ujævne murflader af ubearbejdede marksten. Manglende forbandt mellem gavlmuren og tårnets tilstødende mure kan konstateres, navnlig i nord. Den spidse *tårnbue* har enkle, retkantede, et skifte høje vederlagsbånd, jfr. fig. 7.

Om gavlmurens sammenhæng med det planlagte hvælvingsbyggeri vidner dels, at der er forbandt mellem denne og tårnhvælvingsens to østre hvælvingspiller, dels et helstens vederlag, der på østsiden er konstateret oven på tårn-

buens stik, øjensynlig beregnet for den påmuring, som udfylder mellemrummet mellem vederlaget og skibets hvælvkappe. Hvorledes vederlaget har forløbet fra buestikket og ud til skibets langmure, vides ikke. At der gik nogen tid, før hvælvslagningen i skibet fulgte, antydes af, at vederlaget på oversiden var pudset og kalket ligesom gavlens vægflade over hvælvingen. Endnu et træk peger i samme retning; takket være større tykkelse end den tidligere gavlmur står den nuværende lidt inde i skibet. Dets bræddeloft blev af ukendte årsager ikke afkortet i flugt med den nye gavlmurs inderside, men dets vestkant indmuredes, dog kun i den nordre halvdel af gavlen, hvor denne af hensyn til de knebne pladsforhold for den indvendige trappe måtte gøres tykkere end i sydsiden. Mørnede, næsten formluede rester af brædder med samme længderetning som skibet, men nu uden struktur, giver sig til kende i en vandret spalte over en halvtens bred afsats. Inderst, ved vestenden af brædderne, ligger der oven på disse en rem med 1-formet tværsnit, ca. 13 X 13 cm. Nordligst ses kun dens aftryk i mørtelen, mens den er bevaret længere sydpå, hvor den passerer en smal glug i trappeløbets østside. Den sydlige del af gavlen er muret i flugt med bræddeloftets vestkant, hvis forløb anes hen over vægfladen.

En uregelmæssigt trappet, ca. 20 cm bred afsats følger undersiderne af skibets tagflader, og gavlen fortsætter opefter som tårnets østmur, fra ca. 1 m under kippen, muret udelukkende af munkesten. 40 cm under taglinien ses en ældre med søm fra et blytag. En af de øverste kampestenkvadre bærer et svagt indhugget, ca. 20 cm højt *kors*, måske et indvielseskors, der oprindeligt har siddet andetsteds i bygningen.

Tårntrappen, der ligger i gavlens murliv, er helt af munkesten. Dens kun 46 cm brede, ganske svagt spidsbuede underdør, der genåbnedes 1964, sidder inde i kirken nærvæd skibets nordvesthjørne, ca. 40 cm over nuværende gulv (ca.

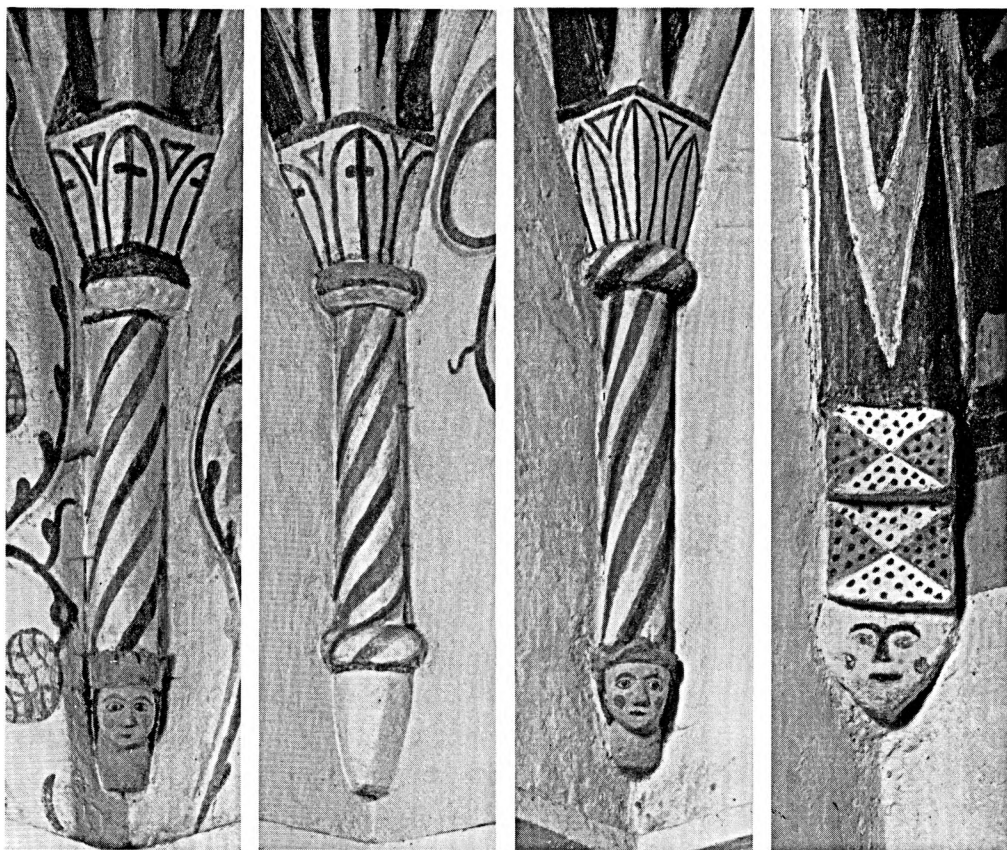
1,05 m over det sandsynligvis med døren samtidige gulv). Trappen har desuden en noget senere, dog sikkert senmiddelalderlig, fladbuet, udvendig underdør af munkesten; den blev brudt gennem tårnets nordmur, hvor den sidder syv trin over jordsmonnet, og allerede dengang tilmuredes formodentlig den indvendige dør. Begge indgange leder ind til en højredrejet spindeltrappe med bindermuret skakt, spindel af formsten og loft af rulskiftemurede rundbuer. En vinding oppe fortsætter trappen i et lige løb i murtykkelsen, overdækket af en rundbuet tøndehvælvning med løbere i længderetningen; dens sider er i munkskifte. En glug i østsiden, 40 cm høj og 11 cm bred, førte ind til kirkerummet før skibets vesthvælv opførtes. Dette hvælvs vestkappe skjuler netop gluggen. Midt i bygningen udmunder trappen i højde med afsatsen i kampestenstårnets indvendige murværk på en repos, overdækket med en tøndehvælvning på tværs af gavlen. Delvis ombyggede overdøre¹⁵ fører herfra ud til skibets tagrum og til tårnets mellemstokværk¹⁶.

Samtidig med gavlens fornyelse indsattes *tårnhvælvingen*, hvis østre hjørnepiller som nævnt er i forbandt med gavlmuren. Den hviler på spidse helstens vægbuer med rundstav langs kappekanten og har kraftige trekløverformede krydsribber, der udgår fra irregulære spidser; den sydvestre har haft form af et hoved, nu delvis bortslået, med rundstavring om panden. Dens helstens kapper er af bindere i sildebensmuring; i nordkappen afvigtes dog mønstret; på oversiden er kappedelingen tydelig. I vestkappen hul til et klokkereb.

I tårnets mellemstokværk ses østmurens kvadermurværk at strække sig op næsten til klokkestokværkets gulv, mens det oprindelige tårns kampestensmure i de tre andre sider er afbrudt 1,70 m under gulvet, hvorfra murene er helt af teglsten, dog med flere byggeperioder. Vistnok samtidig med gavlmuren, tilsyneladende muret i eet stræk med denne, blev der opført en tårnafslutning med klokkestokværk, glamhuller og tag med øst-vest-vendte gavle i samme højde som de nuværende. Tilbage heraf er nu østmuren med det nederste af en blændingsprydet gavl, til de øvrige sider vistnok kun noget af murværket under klokkestokværkets gulv og i al fald lidt murværk i klokkestokværkets nordmur. De tre østre glamhuller, der sidder helt nede ved gulvet, er indadtil alle rundbuede. Det midterste og største fremtræder udvendig spidsbuet og har indre og ydre fals i modsætning til de to andre, der er uden false. I nordmuren ses de nederste ti skifter af endnu et glamhuls østside; resten af murværket er fornyet. Over glamhullerne sidder der i østmuren tre rudestillede, nu tilmurede bomhuller, et i midten og et i nærheden af hvert hjørne, indfattede af løbere, og i samme højde helt ude ved hjørnerne et retstillet bom- eller bjælkehul, hvori der endnu sidder af savede bjælkeender. Endelig er der umiddelbart herover fem retstillede, udad tilmurede bomhuller, hvoraf de i hjørnerne er radiært udløbende.

Af østsidens ældste gavltrekan af munkesten er der bevaret ca. 25 skifter, og udvendig ses over et savskifte det nederste af en enkel blændingsgavl med fem høj blændinger, hvortil der rimeligvis har svaret syv kamtakker. Nu har kun det laveste blændingspar bevaret sine spidsbuer; den øvre del af gavlen er afbrudt og genopbygget senere.

I første halvdel af 1300'rne fuldendtes det påbegyndte hvælvingsbyggeri med opførelsen af de to høje og elegante *krijdshvælvinger* i skibet; de hviler på vægpiller med højtsiddende, profilerede kragled, et hulkantet led over en rundstav. Kapperundstavene har en svagt spidset profil og et ganske lille retkantet led i spidsen; ribberne er trekløverformede med spidst mellemlid. I det vestre fag er ribberne dog retkantede nær krydset. (Om den vestre hvælvingskappes tilslutning til vestgavlen, se p. 2242). Ribber og kantstave udgår i hjørnerne fra terningkapitæler båret af fint udformede dværgsøjler, der på begge sider af midtpillerne hviler på kronede hoveder med hals, mens de i hjørnerne for-

N.E. 1975

Fig. 8. Jørnlunde. Hvælvkonsoller i skibet (p. 2243) og konsol i korets nordvesthjørne (p. 2240).
Kalkmalet dekoration (p. 2259 og 2260).

neden afsluttes med en rundstavring over en kræmmerhuskonsol (fig. 8). Kapperne er sildebensmurede af bindere og uden overribber. Hvælv, beslægtede med disse, eksempelvis i Tårnby kirke, i Roskilde Domkirkes midtskib (DK. Kbh. Amt, p. 284 og 1382ff., fig. 78—81), i Søborg kirkes tårnrum (se p. 1112, fig. 8) og i Ølstykke kirkes skib.

Stavværksvinduer. Formodentlig samtidig med indbygningen af skibets hvælvinger indsattes som erstatning for de seks oprindelige, mindre vinduer fire større, spidsbuede, to i hver side, smukt placerede lige midt i hvert af hvælvingfagene. Vinduernes oprindelige udseende fornemmes endnu i det nordvestlige, der indtil 1963 kun lod sig erkende indvendig som en kraftigt smiget, fladbundet niche, men som nu står af dækket med detaljer, som, hvad den håndværksmæssige kvalitet angår, helt lever op til hvælvingerne (fig. 4). Vindueslysningen, der ligger nær den ydre murflugt, har haft en i formsten udført stavværksinddeling med en nu forsvundet midtpost, hvis profil kunne bestemmes af

et mørtelaftryk på sålbænken, samt formsten i vinduets vederlagshøjde; de yderste af disse er bevarede og giver mulighed for en sikker rekonstruktion: Vinduet har haft to dobbeltspidsbuede lysninger på hver side af midtposten, og derover i midten af vinduets top en firpasformet lysning. En rundstav har forløbet hele vejen langs lysningerne — eller rettere — den skulle have; formstene i vinduets top og i den østre side er imidlertid en glat forenkling af det udsøgt udformede, i det våde ler modellerede arkitekturled i vestsiden. Dette skyldes tilsyneladende ikke en senere ændring, snarere er vel de rundstavprydende formsten sluppet op under arbejdet. Glasfalsen sidder indvendig. Der lå i tilmuringen et enkelt grønligt-klart glasskår. Sprængninger af sidekarmens formsten i vederlagshøjde og ved midten skyldes utvivlsomt rustet vinduesjern. Vinduet var blændet med to halvtstens munkestensmure tæt på hinanden; den udvendige, i murflugten, er ved istandsættelsen beholdt, mens den indvendige i selve vindueslysningen fjernedes. De tre andre samtidige vinduer er delvis identiske med de nuværende, dog alle forlængede noget nedad. Smig og buestik er helt bevaret i det nordøstlige, mens stikkene er noget ændrede i de to sydlige vinduer.

Samtidig med udførelsen af skibets hvælvinger og vinduer synes *nordportalen* flyttet mod vest, hvor den fik sin endnu bevarede udformning, udadtil spidsbuet med en svær kvartrundstav siddende i et rektangulært retkantet spejl, indadtil fladbuet. Hele dørpartiet er af munkesten, men cementpudsning skjuler detaljer.

Iagttagelser i gulvet omkring den nordre midtpille tyder på, at der efter hvælvingernes opførelse blev lagt et nyt elegant *gulv* af kvadratiske, røde *lerfliser* (16x16x4,5 cm); de havde efterladt aftryk i den underliggende mørtel over et større areal. Gulvet strakte sig lige netop hen over og dækkede pillens fundamentsten — i modsætning til det umiddelbart nedenunder beliggende munkestensgulv, som var afbrudt af pillefundamentet. Enkelte af fliserne lå endnu på plads. Deres overside er glat, grønglaseret eller med klar blyglasur og et stempelt, firdelt motiv med løver og griffe i relief (fig. 11). Prøver på fliserne lindes på Nationalmuseet¹⁷, ligesom enkelte 1965 blev nedlagt i tårnrummets gulv. En tilsvarende flise er fundet ved Vor Frue kirke, Roskilde (nu i Roskilde museum).

Våbenhuset (fig. 9) foran norddøren er et nobelt lille bygningsværk af teglsten i munkeskifte, nogenlunde samtidigt med skibets hvælvinger og de dertil svarende vinduer. Det er således ældre end flertallet af våbenhuse og ejendommeligt ved at være overhævet og ved udvendigt tilsyneladende at have været opmuret af grønglaserede sten, som dog næsten helt har mistet glasuren. Også den yderligt vestlige placering er påfaldende, men skyldes sikkert ønsket om, at taget så vidt muligt kunne gå fri af skibets nordvestre stavværksvindue,

hvad der dog næppe helt lykkedes. Flankemurene har falsgesims. Over et savskifte med næsten ligesidede tænder rejser den blændingsprydede gavl sig med kors i midten og under hver korsarm et par spidsbuede småblændinger, der måske har været dobbeltfalsede. Denne blændingsgruppe omgives af tre cirkelblændinger, hver muret af fem formsten, lidt primitivt indfattende en kvadratisk flise. Gavlens syv kamtakker er ommurede ligesom den kurvehanksbuede dør; ved restaureringen 1864—67 indsattes det rundbuede vestvindue⁶. Den med murene samtidige, lavtsiddende krydshvælving hviler på murede vederlag, markeret af rundstav samt ribber, der svarer til skibets, men spinklere; i hjørnerne løber de sammen og forsvinder nedefter.

† *Våbenhus*(‘i) på skibets sydside. Det er oplyst, at der ved begravelser ud for skibets sydportal er truffet syldsten, måske fra et forsvundet våbenhus.

På det oprindelige kors nordside opførtes sent i middelalderen et *sakristi* af tegl i munkeskifte over kampestenssokkel. Korets nordre tagflade er forlænget ud over sakristiet som et pulntag. Nordmuren, hvor der ligesom på østmuren ses et tilløb til mønstermuring med sortbrændte bindere, afsluttes under taget med en trapeagtig tandsnitfrise med tre led (løber over binder over kvart), og derunder yderligere et savskifte. Østgavlen, hvori en nyere fladbuet dør¹⁸, har en halv gavltrekan med tre trappekamme, hver med en høj blænding, de to lavere spidsbuede, den højeste, med en loftluge brudt ved restaureringen 1864—67⁶, afsluttet med et lille dobbelt trappemotiv¹⁹. Vestgavlen har et vistnok senere, fladbuet vindue og kun to kamtakker, hver med en spidsbuet blænding over et savskifte.

Rummet er tøndehvælvet og har adgang til koret gennem en fladbuet dør, let smiget mod sakristiet, mod koret falset og med affasede buestik¹⁸. Indvendig i nordmuren sidder tre fladbuede halvtstens dybe *nicher*, og en dybere *piscina* med udløb, som udvendig ikke længere giver sig til kende. I østmuren tæt op mod kormuren endnu en niche afsluttet med et spærstik. Ydermere er der i kormuren vest for døren brudt et lille af egetræsbrædder omgivet rum, dækket af en egetræsplade med et kvadratisk falset hul, 13x13 cm, hvortil som lukke tjener en smedejernsplade. Trædækket er arret af mange naglehuller fra låsetøj af forskellig art. 1952 foretoges på vestgavlen en påmuring, hvori boks og elektrisk målerskab. Samtidig fandtes i gulvet en forhistorisk granit *kværnsten*, som indmuredes i bunden af vindueslysningen²⁰.

I sakristiet henligger en groft skulpteret *granitsten*, 26 cm høj, nærmest af form som et firkantet fodstykke til en søjle med lidt af søjleskaftet. Kun de to sider er bearbejdede ved foroven og på det fælles hjørne at have en dobbelt rundstav. En ring formidler overgangen til skaftet, der tilspidser nærmest som en keglestub. Der vides intet om stenens tilknytning til kirken. Den henlå tidligere i skolehaven lige øst for kirkegården.

Fig. 9. Jørlunde. Våbenhusgavlen (p. 2245).

Ligeledes i middelalderens slutning, og sandsynligvis efter sakristiets opførelse, erstattedes apsiden af en i øst lige afsluttet *korforlængelse* af teglsten i munkeforbandt på en syld af kampesten og med enkelte kampestenskvadre i murværket over sylden. Forlængelsen slutter sig til det gamle kor, hvis østhjørner ses i begge sider. I gavlen sidder et dobbeltfalset, spidsbuet vindue, forneden forstyrret af en senere brudt dør; denne giver sig ikke til kende indvendig, men står udvendig som en rundbuet halvstensblænding med cementpudset bund²¹. Taggavlen har ni kamtakker²², hver med en højblænding, af hvilke de næstyderste er spidsbuede, mens de øvrige har små dobbelte trappe- eller spærstik, i midten hvilende på binderstave med halvskivekonsoller. Indvendig støttes gavlen på midten af en 1,25 m bred, halvstens forstærkningspille. Fugerne ses her groft glattede ligesom på overvæggene. Langmurene krones af tredelte, falsede gesimser. Rummet dækkes af en samtidig krydshvælvning uden overribber og med halvstens underribber, hvis øverste dele indtil en meter fra krydset har rygget profil. De vestre vægpiller slutter sig til den ældre korhvælvings østre gjordbue (delvis de oprindelige apsisvanger). Indvendige

murede *vægbænke* synes oprindelige og angiver dermed, at dette også gælder niveauet af det i forhold til kirkens øvrige gulve højt hævede gulv i korets øst-fag. Bygningens sydvesthjørne har været sat om, vist lige efter 1716; dele af sydfacaden er muret i krydsskifte og et kraftigt muranker indsat²³.

Tårnets forhøjelse. Det sidste større byggeforetagende var ændringen af tårnets overdel. Grundet reparationer er det ikke muligt i alle enkeltheder at udrede dette bygningsafsnits historie, (sml. fig. 5). Et væsentligt afsnit må dog være gennemført i middelalderens seneste tid, omfattende hele vestgavlen, det øverste af østgavlen samt sikkert også klokkestokværkets mure i nord og vest — vel også i syd, hvor det dog senere fornyedes. Hver af disse tre sider har to anselige, spidsbuede, falsede glamhuller. Af de to blændingsgavle, hver med ni kamtakker, optager den østres overdel hovedinddelingen fra den tidligere gavltrekanter bevarede nedre partier, men det enkle, ældre blændingssystem opdeles ved dubleringer og hængestave til en fintmasket murdekoration. Skellet mellem den ældre og yngre del angives af et udkraget savskifte. I siderne er fornyelsen dog ført helt ned til tagfoden. Ved midten ses to tætsiddende glugger med spærstik. Vestgavlen har trods forskelle betydelig lighed med den østre, men er endnu stærkere opdelt med en næsten flimrende blændingsdekoration, hvor hængestavene har både rudere og tværstave; i hver af de laveste kamme en cirkelblænding. Tre udkragede savskifter, det nederste langs foden, opdeler gavlen vandret. I midtblændingen en tilmuret glug. Begge gavle har midtfor på bagsiden en 1,50 m bred halvstens forstærkningspille.

Munkestensmurværket fra kampestenstårnets overkant til gesimshøj de rejser problemer vedrørende den relative kronologi. I klokkestokværkets nordside er bevaret murværk, som tydeligvis er udført i eet med østmurens, og som strækker sig fra denne 90 cm mod vest til den omtalte kant af et samtidigt glamhul. Under klokkerummets gulv, der ligger på et halvandenstens vederlag, er nordmuren, der præges af enkelte binder- og rulskifter mellem normalt munkeskifte og som er i forbandt med vestmuren, imidlertid ikke i forbandt med østmuren i hjørnet. En forklaring kan være, at der her er tale om en indvendig påmuring, en forøgelse af vederlaget for klokkestokværkets bjælker; i så fald skjuler den større eller mindre dele af murværk, som er samtidigt med østmuren og østgavlens nedre partier, mens påmuringen selv er samtidig med det lige ovenover synlige murværk, samt med den vestre taggavl. Midt i vestmuren er der lige over kampestensmurværket en usmiget, 60 cm bred, fladbuget åbning, som udvendig dækkes af urskiven; den er nu 80 cm høj, men bunden er hævet ved påmuring. Fra kampestenstårnets overkant til gesims er sydmuren fornyet i krydsskifte, formodentlig med genanvendelse af munkestenene, i al fald indvendig. Det kan ikke siges, hvornår murværket i denne side blev så radikalt ommuret. Kirken renoveredes 1654, jfr. mindetavle p. 2273, men

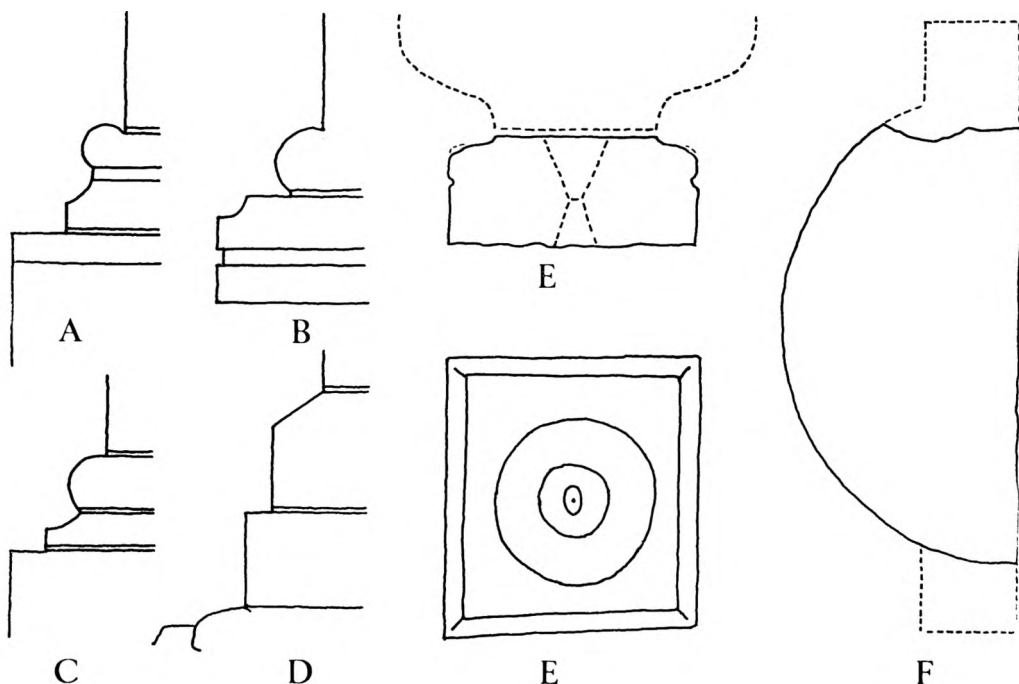

Fig. 10. Jorlunde. Detaljer. 1:20. A sokkel på skib og kor, B sokkel ved skibets sydportal, C sokkel på skibets sydøsthjørne, D sokkel på tårnet ved vestportalen (p. 2238), E fontefod, snit og plan (p. 2268), F tærskelsten ved sakristidøren, genanvendt tympanon (p. 2236). Målt af Hans Stiesdal 1964, tegnet af J. Hald Jensen 1975.

hvad renovationen omfattede, vides ikke. Var det tårnets sydmur, sluttede vanskelighederne imidlertid ikke hermed, idet der, så længe oplysninger haves, har været udskridningsproblemer med sydmuren og sydvesthjørnet²⁴.

†*Stræbepiller*. 1665—66 omtales reparation af stræbepiller²⁵, hvoraf der åbenbart var fire på sydsiden²⁶, og i al fald en på nordsiden²⁷. Ved 1864—67 restaureringen fjernedes de.

Kirken var hvidkalket²⁸ indtil den i 1860'erne påførtes det tykke, alle bygningsdetaljer skjulende cementpudslag med trukne, oprindelig hvidtede kvaderfuger, som ikke gengiver den bagvedliggende murteknik²⁹. Våbenhus, sakristi, korudvidelse, tårngavle og kamtakker på skibet står dog stadig i blank mur.

1864 noteres i synsprotokollen, at »Brøstfældighederne er tiltaget således, at en fuldstændig Restaurering af Kirken — indvendig og udvendig, Ringmuren inklusiv — maa anses for fornødent«⁶. Den nok ret hårdhændede, men antikvarisk dog bevidste istandsættelse iværksattes 1864—67; mest problematisk er cementpudsningen. Ved samme lejlighed fornyedes alle tagværker; begge overmure i det oprindelige kor og de øverste skifter af skibets overmure fornyedes. Alle bygningsdele er teglhængte³⁰. De nuværende gesimser med savskifte

på skibets langmure opsattes tillige med de to kamtakker ved foden af vestgavlen. Over triumfmuren opførtes en ny kamtakket gavl, hvis østvendte blændinger er en gentagelse af korgavlens. I det indre cementpudsedes murenes nedre dele af hensyn til fugt³¹; der lagdes nyt flisegulv i gangene og murstensgulv i stolestaderne; i vinduerne indsattes støbejernsrammer. Senere opstilledes kakkelovne i skibets nordøstre og sydvestre hjørne, hver med sin skorsten udgående fra de respektive hvælvlommer, hvor deres fundamenter endnu står. 1914 erstattedes disse ovne af en kalorifere, nedgravet i skibets sydvestre hjørne og med skorsten indhugget i vestgavlen. Der er nu elektrisk opvarmning.

Ved en istandsættelse 1962—64 (arkitekt K. A. Sørensen, Frederikssund) omlagdes tagene, tårnets udpuklede murværk i vest stabiliseredes ved indsætning af jernankre og dets gavle repareredes. I det indre lagdes nyt gulv af gule fliser, dog bræddegulve i stolestaderne. I koret udvidedes trappen helt til sidevæggene og i tårnrummet hævedes gulvet to trappetrin. Støbejernsvinduerne erstattedes med blyindfattede vinduer i trærammer, uden at vinduernes form i øvrigt ændredes; de arkitektoniske detaljer i tårnets vestportal gjordes tilgængelige ved indretning af et skab i dørnichen.

GLASMALERIER

Under udgravningen 1964 blev der fundet to små glastruder af velbevaret, tidligmiddelalderligt, grønt glas. Det ene med et bladornament i gråsort bemaling (NM. D 2443—44/1974).

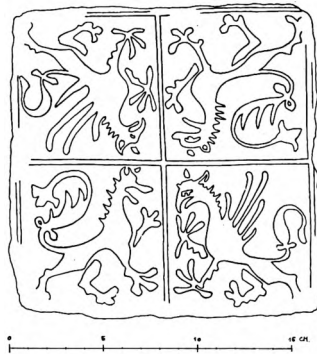

Fig. 11. Jorlunde. *Flise i NM. D 8731 (p. 2245), tegnet af B. Als 1974.

Fig. 12. Jorlunde. Indre, set mod øst.

K. M.1061

KALKMALERIER

1864 fremkom ved hvidtning spor af romanske kalkmalerier på triumf væggen, korbuen og korets nordvæg. De blev afdækket og opmålet af J. Kornrup ved J. Lander³². Det tog 28 dage at fremdrage, restaurere og kopiere de romanske malerier, samt at afdække og restaurere korets vesthvælv og skibets østhvælvs bemaling³¹. De afdækkede malerier måtte allerede i 1915 restaureres af E. Rothe efter tilsodning fra kakkellovn og genrestaureredes 1964 af E. og G. Lind, hvorved der yderligere afdækkedes en del af den romanske udmaling på korets vestvæg, syd for korbuen. Dette parti er nu aftrukket.

1887 indberettede præsten, at man ved hvidtning havde fundet malerier i skibets andet hvælv⁶. Disse blev 1890 restaureret af J. Kornrup. Ved samme lejlighed fandt man svage spor i tårnhvælvet. Under restaureringen 1964 blev

puksen helt afbanket i dette hvælv og ribberne nymalede. Kirkens hvælvvinger har bemalinger fra flere perioder, begyndende i 1300'erne og sluttende i senmiddelalderen.

1964 fandt man på væggene i skibets andet fag rester af en hel udmaling, samhørende med dele af hvælvdekorationerne i skibets to fag. Disse vægbilleder fra o. 1510 blev alle aftrukne. Endelig fremkom spredte fragmenter af en primitiv, sen bemaling i skibets vestfag, på nordvæggen, i stavværksvindues smig og øst herfor. Atter overkalket³³.

1) O. 1150. *Triumfvæggen* (fig. 12—13). Under en kompliceret, perspektivisk mæanderbort (over korbuetoppen rekonstrueret)³⁴ findes to billedfriser adskilt af et bånd. Nederst en palmetbort. Om korbuens forside en hjertepalmetbort. *Nordsidens* øverste felt er stærkt beskåret af de gotiske hvælv, men motivet, Lazarus' opvækkelse, ses dog tydeligt. Kristus (kun fødderne synlige) står foran de knælende kvinder, Martha og Maria. Begge søstre har stukglorier. I kisten står den ligsvøbte Lazarus, en mand holder kistelåget, en anden tager sin kappe op mod ansigtet for at vise, at liglugten er stærk. Over hvælvet er stadig bevaret dele af Kristi hoved med stukcorsglorie, bag ham rester af endnu en stukglorie (Maria?), samt et mandshoved med malet glorie (en apostel)³⁵.

Nederste billedfelts tydning er meget usikker. Mellem flere fremsatte tolkninger er de sandsynligste: Brylluppet i Kana eller Salvningen i Bethania i Lazarus' hus³⁶. Trods den forholdsvis gode bevaringstilstand — hvælvpillen dækker højst figuren lige bag Kristus og endnu een figur — synes motivet ikke entydigt at følge kendt ikonografi for nogle af de to nævnte motivers vedkommende. Delvis dækket af hvælvpillen ses Kristus med stukglorie. Han holder bogrulle i venstre hånd og strækker højre hånd frem mod den stående figur foran ham. Ved Kristi albue ses en fremstrakt hånd af en stående figur, der er skjult af hvælvet. Vendt mod Kristus en figur stående ved bordet. Denne barfodede person i ankellang grøn klædning med stramme ærmer og liv med en ædelstensbroderet hals- og midterbort rækker højre arm talende (eller salvende?) mod Kristus. I venstre holder personen en guldalk. Det gule hår er samlet i nakken (farveplanche ved p. 2256). Bag det halvcirkulære bord med to brød og een kalk ses overkroppene af to personer i samtale. Den ene er hvidhåret og har en hovedbeklædning formet i stuk. Muligvis er det en gejstlig person, da han også har stola? Den tredje figur ved bordet er dårligt bevaret, kun øverste del af hovedet og den oprakte hånd er oprindelig. Ingen af de tre figurer har glorie, i modsætning til scenen ovenover, hvor f.eks. Martha og Maria (i traditionelle kvindekapper) har stukgorier. Mest problematisk for tolkningen er, om figuren med kalken foran Kristus er en mand (tjener?) eller en kvinde (Martha?). Et tårn afslutter scenen og viser, at handlingen foregår inden døre³⁷.

Fig. 13a. Jørlunde. Opmåling af kalkmaleri på korbuens underside, 1:100.
To engle holder medaljon med korslam.

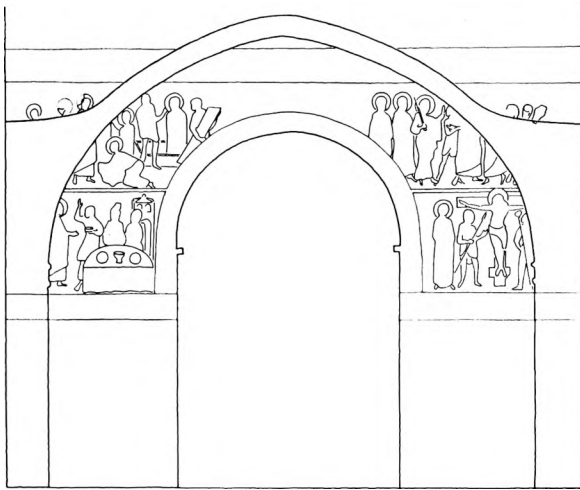

Fig. 13b. Jørlunde. Opmåling af triumfvæggens kalkmalerier, 1:100.

I nord, overst Lazarus' opvækkelse, delvis skjult af det gotiske hvælv, nederst en uidentificeret scene (muligvis Salvningen i Bethanien eller Brylluppet i Kana?). I syd, overst Tilfangetagelsen, delvis skjult af hvælv, nederst Korsfæstelsen. Målt og tegnet af J. Hald Jensen 1975 (p. 2252).

Sydsidens øverste felt: Judaskysset. Fra venstre ses tre apostle med stukglorier. Den skægløse med hånden under kinden (sorggestus) er Johannes. Den næste med sværdet er Peter. Han griber fat i øret på den foranstående Malchus. Denne læner sig op mod den barbenede Kristus, der står vendt imod en fra højre kommende figur, Judas. Begge disse figurer er halvt skjult af hvælv. Bag Judas ses to fødter med strømpeagtige sko (soldater). Over hvælv er bevaret et hvidhåret hoved og to soldaterhoveder med hjelme, det ene skægget. Bag disse hoveder ses svage spor af to spyd og en fakkell.

Nederste felt: Korsfæstelsen flankeret af Maria og en nu skjult Johannes. Kristus på korset er omgivet af Longinus med spyd og Stefaton med eddike-svamp. En stor murrevne har delvis ødelagt Kristusfiguren, og lændeklædet

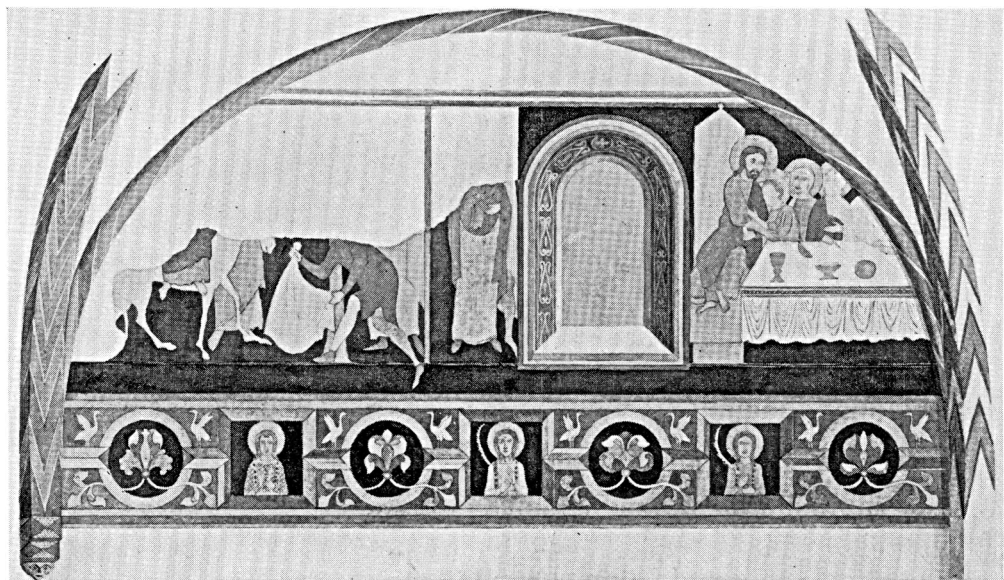

Fig. 14. Jorlunde. Kalkmalerierne på korets nordvæg, Indtoget i Jerusalem og Nadveren. Akvarel af det bevarede ved afdækningen. J. Kornerup 1864 (p. 2254, sml. fig. 15 og 16).

er galt rekonstrueret³⁸. Men kropsstillingen og den stukbelagte bort tværs over klædets øvre kant er oprindelig.

Korbuene: To engle bærer i højt løftede arme en topmedaljon med et kors-lam³⁹ (fig. 13a). En trappebort indrammer hele billedfeltet.

Korets nordvæg: (fig. 14, 15 og 16). De to scener adskilles af vinduet og afsluttes foroven af en nu overkalket mæanderfrise. Spor heraf ses på korets vestvæg, samt i hjørnerne i nord og syd over hvælvet. En 69 cm høj bort med prismeinddeling, palmetter, fugle og tre ikoner med halvfignurer afslutter billedfrisen forneden. Vinduet har lodretstillet hjertepalmetbort i smigen.

Billedfeltet vest for vinduet, Indtoget i Jerusalem, er som det fremgår af akvarellen af J. Kornerup, stærkt rekonstrueret. Mens Kristus, som rider sidelæns på æslet, og de omgivende figurer tilsyneladende må være rigtigt tilmaledede, har gruppen med kvinden med barnet og den kortkoftede mand fejlagtigt fået glorier, som om de var hellige personer⁴⁰. Den nu adskillende linie er formentlig del af en bygningsangivelse (byporten i Jerusalem). Familien er folket, som tager imod Kristus, svarende til den stærkt byzantinske ikonografi i motivet i øvrigt⁴¹. Øst for vinduet: Nadveren. Igen angiver et tårn, at scenen foregår i et hus. Kristus hviler halvt liggende på en madras for enden af et langt, dækket bord. Kristus holder bogrulle, og Johannes sidder tæt op mod ham⁴². Endnu en apostel er bevaret ved siden af. Kun skulderparti og arme findes af de to næste. Een hånd synes at pege i retning af den (nu) yderste persons

L.L.1974

Fig. 15. Jorlunde. Kalkmaleri på korets nordvæg. Detaljer af lavfrisisens »ikoner« (p. 2254).
Den ene holder kors, den anden martyrpalme, begge er glorierede.

fremstrakte arm, muligvis Judas? Man plejer at anbringe Judas på den anden side af bordet. De østligste dele af borddraperingen er helt fornyede; måske har der her været en Judasfigur?

Korets vestvæg, syd: Fristelsen på bjerget (fig. 17). Det fragmentariske billedfelt er aftrukket, findes i NM. Bevaret er en engel, underkroppen af den barfodede Kristus oppe på bjerget, samt dele af guldskeen, en kalk, en halsring med kugler for enden, en flad halskrave⁴³, samt ubestemmelige rester af guldstykker. Denne fristelsesscene er meget usædvanlig, men paralleller kendes i bogmaleri⁴⁴.

Det aftrukne kalkmaleri giver sammen med fragmenterne over hvælvet bedst indtryk af malemåden og billedernes fremragende tekniske og kunstneriske kvalitet. Samtidig letter disse dele af de romanske billeder bedømmelsen af, i hvilken grad figurerne i de hårdt restaurerede billeder er autentiske. I visse tilfælde (fig. 15) er dele meget velbevarede, andre steder, f. eks. Kristus i Korsfæstelsen, ganske nymalede. Farveholdningen er meget rig med variationer i næsten alle toner. På ensfarvet bund er figurerne bygget op ved parallelstrøg i mørk/lys, når det gælder karnation. Drapering formes f. eks. hvid med blåt i to parallelt lagte streger. Alle former for bevaring findes lige fra bundbemalingens rødbrune konturstreg til de øverste malelags højlys i hvidt.

Billedprogrammet i de romanske kalkmalerier har været meget vanskeligt forståeligt, indtil billedfeltet på korets vestvæg blev fundet. Hermed fremkom

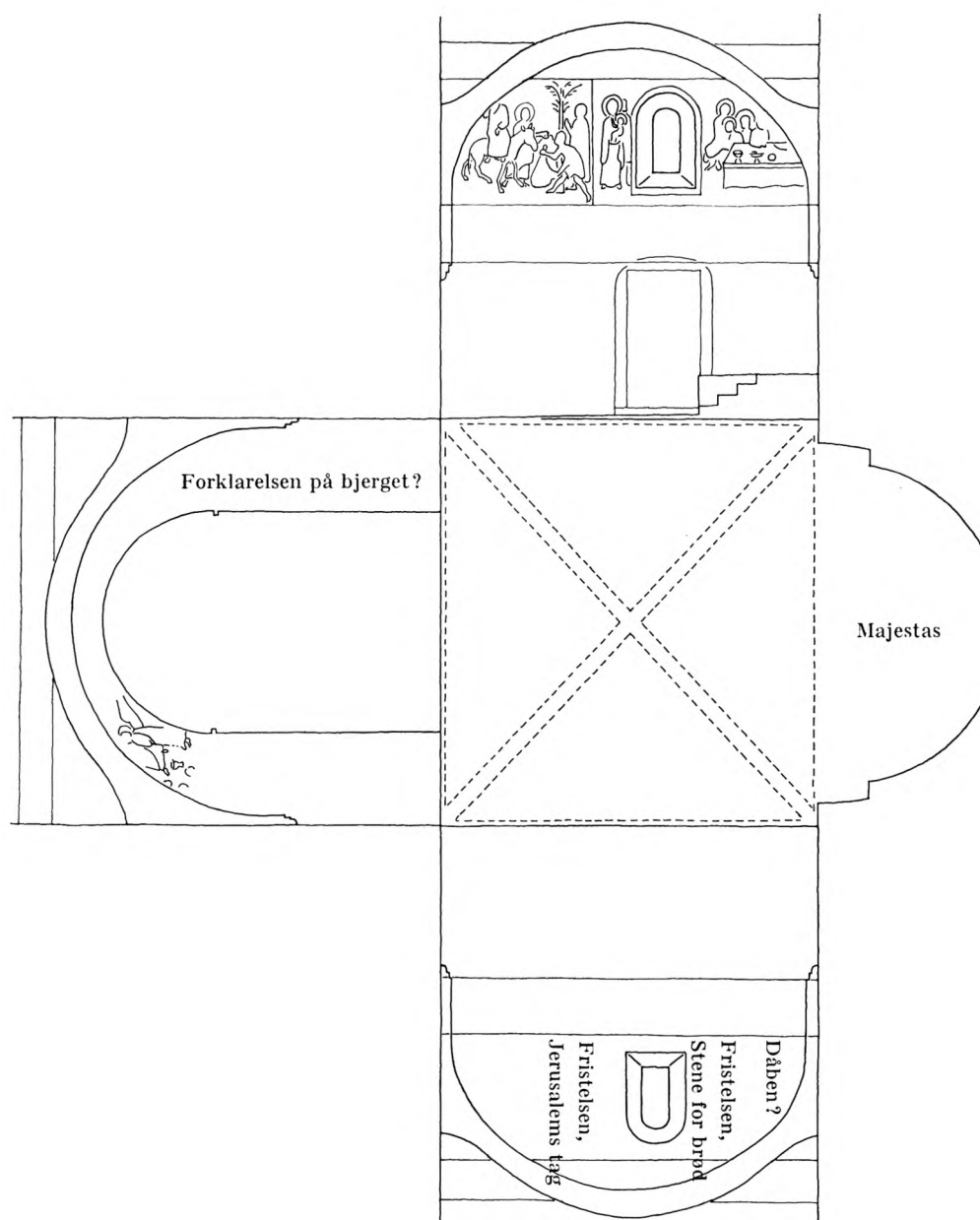

Fig. 16. Jørlunde. Rekonstruktionsforsøg for billedprogrammet i de romanske kalkmalerier i koret. 1:100.
Tegnet af J. Hald Jensen 1975 (p. 2255).

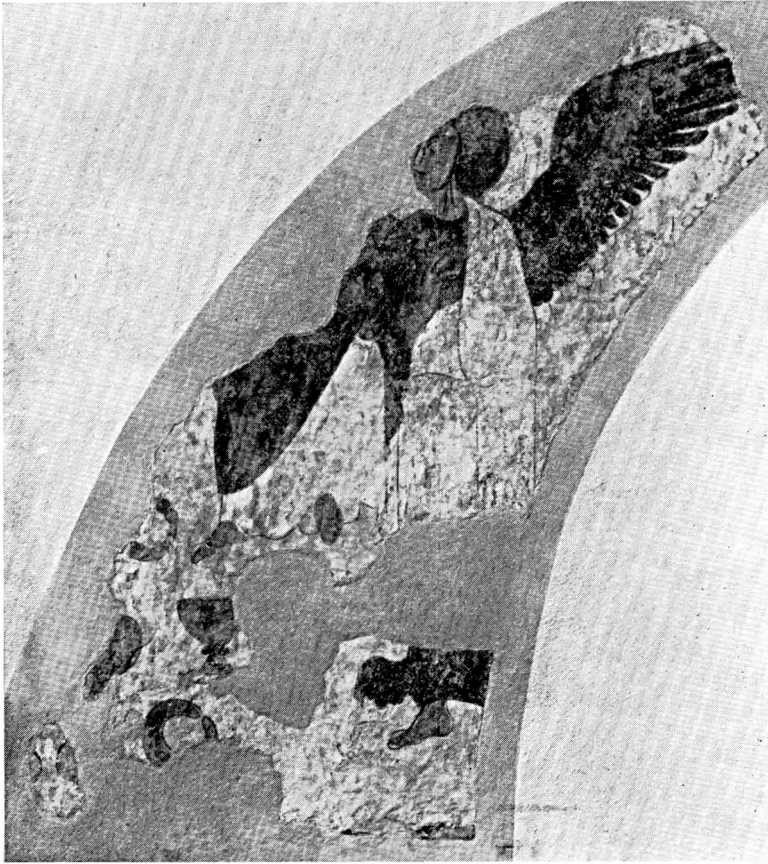

Fig. 17. Jorlunde. *Kalkmaleri på korets vestvæg, syd for korbuen. Fristelsen på bjerget. Nu aftrukket og i NM. (p. 2255).

nøglen til dele af en løsning. En rekonstruktion af udmalingen er forsøgt, fig. 16. Den bevarede og formodede motivkreds er både på triumfvæg og i kor opdelt af en øst/vest akse. I denne midtlinie har uden tvivl været en Majestasfremstilling i den forsvundne apsis, se p. 2236, svarende til det i de sjællandske kirker så almindelige motiv, desuden findes et majestaslignende motiv bevaret i korbuen, korslammet holdt af engle. Muligvis har en halvfigursengel på triumfvæggen over korbuen yderligere fremhævet midtaksen. På triumfvægens nordside er to? underscener, på sydsiden to passionsscener. Korets nordvæg indeholder indledningen til passionen, sydvæggen må have indeholdt i hvert fald de to manglende fristelsesscener, sandsynligvis indledt af begyndelsen til Kristi manddom, Dåben. I den nuværende kirke mangler således både barndoms- og opstandelsesmotiver, for at den nytestamentelige cyklus er fuldført⁴⁵. Koret indeholder motiver til forherligelse af den guddommelige Kristus, derfor er også Forklarelsen på bjerget foreslået til det manglende billed-

L.L. 1974

Fig. 18. Jorlunde. Kalkmaleri. Bispefigur (Nikolaus?) i skibets andet hvælv, østkappen (p. 2259).

felt inden Indtoget i Jerusalem. Tilsyneladende har motiverne tværs over rummet korresponderet, således at Dåben og motivet sten til brød svarer til Nadveren, Kristus på taget af templet i Jerusalem svarer til Indtoget i Jerusalem og Fristelsen på bjerget svarer til Forklarelsen på bjerget⁴⁶.

Allerede Kornerup, senere Beckett og Nørlund sammenstillede en gruppe af de sjællandske kalkmalerier omkring denne tidligt afdækkede udmaling i Jorlunde. Efter at Nørlunds bog udkom 1944, er nye monumenter (f.eks. Sdr. Jernløse, Holbæk amt, Værløse, Herstedøster og Rye, Kbh. amt) fremdraget, som væsentligt belyser gruppens udbredelse og karakteristika. Herved er også problemet omkring dateringen ændret. En bred datering omkring midten af 1100'erne for gruppens udmalinger er sandsynlig, dette er tidligere end Nørlund og dermed DK. antog. Stilistisk som ikonografisk viser Jørlundes romanske kalkmalerier, ligesom Måløvs (DK. Kbh. Amt p. 623), der også hører til gruppen, flere rent byzantinske træk⁴⁷. Den rigt varierede ornamenterik har mange paralleller i manuskriptillustrationer med traditioner fra ottensktid⁴⁸.

2) Første halvdel af 1300'erne. *Skibets to hvælv* har topsoet med åbne blad-ranker, småtræer i hver kappemidte og i vestfaget, østkappen, er den eneste figur en helgenbisp, Nikolaus? (fig. 18). Langs ribberne med sparreornamenter og rundstavene med snoede bånd er tynde krabbeornamenter og vekslende bladtyper. Hvælvenes konsolsøjler (fig. 8) er malet med snoede bånd på søjleskaf-terne og stiliserede blade på kapitælerne; basehovederne i østhvælvets vest-side og vesthvælvets østside er ligeledes bemalet⁴⁹. Farverne er okker, brun og rød.

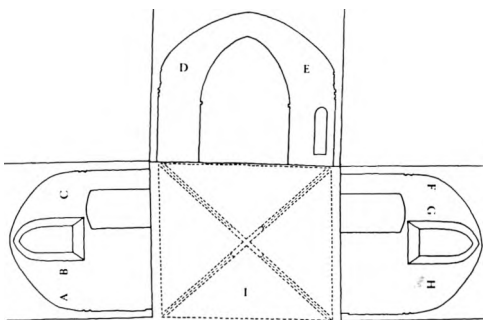
3) O. 1510. I *skibets østhvælv*, østlige gjordbue, samt i *vesthvælv* på skjold-buefladerne er bølgeranker med tofarvede blade og drueklaser eller kuglefor-medede frugter, på triumfvæggen (fig. 12) dog uden frugter. Disse ranker hører sammen med *vægudmaling* i *skibets vestfag*. De 1962 fundne og aftrukne ma-lerier på skibets sydvæg, fire felter øst for vinduet, på vestvæggens nordside over trappedøren og på nordvæggen øst for vinduet, findes nu på NM. Frem-stillingen af de syv hovedsynder og straffene herfor var bevaret for de tre synders vedkommende, se p. 2261. På sydvæggen: »Sup[er]bia« (»Overmod«) og Ira (Vrede) (fig. 20). På vestvæggen syd for tårnbuen: »Avaritia« (»Gridsk-hed«) symboliseret af en siddende mand, som i en pengepose lægger penge. En svend med kort kofte og hatten i hånden rækker ham et stavbæger. En li-stende tyv stjæler en pengepose bag ryggen af den siddende pengepuger. Skrift-båndet med syndens navn bag den siddendes ryg. Minusklerne er meget udvi-skede, kun »(avar)icia« er bevaret. Over scenen er rester af en stor løsrevet ind-skrift kun »A. .D. .MC.« læses nu. Formentlig resterne af en dateringsindskrift A(nn)o D(omin)i MC.? Jfr. nedenfor. Strafs scenen nedenunder har et tydeligt skriftbånd med syndens navn »Avaritia«. Nordvæggen øst for vinduet: Peter lukker en skare salige ind i Himmerigsbyens port, bygningerne er detaljeret gengivet med tårne og vinduer. Peter er mørkhåret og skægget, ikke som al-mindeligt hvidhåret og skaldet. En engel ledsager de salige, som har sammen-lagte bedende hænder. De er påklædte, men kun en enkelt kvinde er nærmere karakteriseret ved en krone.

Denne scene angiver, at man i vestfaget må have haft en samlet udmaling af Dommedag, formentlig med den dømmende Kristus i hvælvets østkappe⁵⁰ og på Kristi onde side, i syd, et helvedesgab. Fremstillingen af de syv døds-synder har med gengivelsen af straffene herfor dannet een stor lektion i dom-men på den yderste dag⁵¹ (fig. 19).

Kalkmalerierne er overvejende sorte streger på den hvide kalk, hvilket frem-hæver ligheden med tryk, som uden tvivl har været forlæg for malerierne.

Både den bevarede ornamentik på skjold- og gjordbuer samt figurtegningen (sikre konturstreger, mange detaljer og varierede ansigtsudtryk, samt brug af kraftige bevægelser) viser et meget højt kunstnerisk stade. Samme værksted

Fig. 19. Jorlunde. Rekonstruktionsforsøg af billedprogrammet i skibets vestfags kalkmalerier. A og B Overmod og Vrede (aftrukne), C ødelagt felt med hovedsynd, D Livslede, ødelagt, E Gridskhed (aftrukket), F og G to hovedsynder, ødelagt, H Peter med salige ved himmelborgen (aftrukket), I Dommedag, ødelagt. (p. 2259). 1:300. Tegnet af J. Hald Jensen 1975.

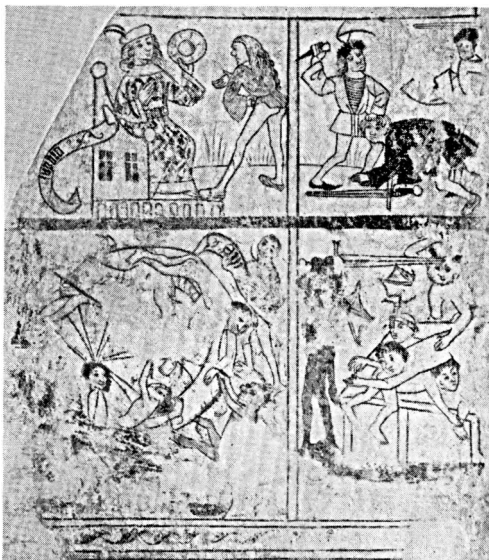

har arbejdet i Andreas kapellet og Birgitta kapellet i Roskilde Domkirke, se DK. Kbh. Amt. p. 1599 ff., begge dateret 1511, samt i S. Marie kirke i Helsingør (p. 350f., fig. 42) og i klostrets Lazarus sal.

Fremstillingerne af hovedsynderne er enestående i nordisk middelalderkunst, hvor Dødssyndsmænd eller dyresymboler for de syv hovedlaster alene kendes⁵².

4) Senmiddelalderlige? (Fig. 8), *koets* vesthvælv. Den rent ornamentale bemaling med sparremønstre på ribber, buer og primitive tegnede masker på hvælvkonsollerne synes i sin enkle form og farveholdning (gråt, rødbrunt) at være senmiddelalderlig, muligvis samhørende med †kalkmalerier 2), p. 2261. Men bemalingen i rødt, gult, brunt på giordbuen i øst (se fig. 12) er muligvis en ældre bemaling — (fra hvælvet opførelse? se p. 2240).

Fig. 20. Jørnlunde. *Kalkmaleri. Hovedsynderne Overmod og Vrede og deres straffe. Skibets sydvæg, andet fag. Hovedsynden Gridskhed og straffen herfor. Skibets vestvæg, nord for tårnbuen. Begge felter aftrukket og nu i NM. (p. 2259 og fig. 19).

†*Kalkmalerier*. 1) O. 1510. Af J. Kornerups beretning om afdækningen af *skibets vesthvælv* fremgår, at der over den nu bevarede var en senere maling på en løs hvidtekalk »af hvilken flere Spor fandtes«. Formentlig har disse billeder hørt sammen med Dommedagsfremstillingen, jfr. p. 2259 og fig. 19. Ved restaureringen 1962 fandt man spor efter bemaling på *skibets sydvæg, vestfaget*, vest for vinduet (et udvisket skriftbånd) og på vestvæggens sydside, svarende til nordsidens syndsmotiv, svage rester af bemaling og et skriftbånd hvorpå læstes »[Ac]cidia« (»livslede«). Den symbolske fremstilling var ødelagt.

2) Senmiddelalderlige. På *skibets vestvæg* nord for tårnbuen i højde med døren til den indvendige trappe fandtes 1962 et primitivt indvielseskors med hagelignende bemaling omkring cirkelslaget. Sandsynligvis samhørende hermed var rester på vestfagets nordvæg i stavværkvinduets østsmig og på væggen lige øst herfor spredte rester af primitive figurtegninger. Disse dækkede Paradisfremstillingen fra o. 1510. Muligvis hører korhvælvets dekoration sammen med disse sene primitive udmalinger, se p. 2260.

3) 1742 blev buer og grater i kirken »afpenslet med brunrødt«⁵³.

INVENTAR

Oversigt. Fra middelalderen er kun bevaret den store glatte granitfont. Derefter er det ældste inventar præsten Anders Grimmersons gaver, en sygekalk (1588) og dåbsfad (1589)⁵⁴. 1600'erne er efter reformationen kirkeinventarets rigeste periode. Det fremgår både af den fremragende altertavle fra 1613 og af skrifte- og degnestolene fra midten af århundredet. Borchard Gelgiessers klokke er fra 1608. Desuden ses rigdommen af beskrivelserne af det forsvundne inventar fra perioden. Bernt Snedkers pulpitur 1615, korgitter og pulpitur begge fra 1665, samt udskåret prædikestol skænket af lensherren Otto Pogwisch. Nu er kun mindetavlen fra 1654 over hans velgerninger mod kirken bevaret. De høje messingalterstager skænkedes 1660. Enken efter præsten H. Gudmand Svensøn gav 1682 både en oblatæske, en sølvvinkande og en lysekrone med otte arme⁵⁵. Efter denne tid kom den enkle prædikestol til o. 1840. De ny gotiske stolestader blev ved sidste restaurering 1964 erstattet af moderne.

Alterbord, 1847⁵⁶, af fyrretræ.

Alterklæder, moderne. †*Alterklæder*. 1619 anskaffet et af blå fløj¹⁹. 1726 et nyt af karmoisinrødt kamelhårsplys kantet med sølvgalon og på midten broderet kgl. navn og krone, samt årstallet 1727⁵³, blev 1789 solgt til Uggeløse⁵⁷, se p. 2012. 1796 købtes hos David Benjamin i Hillerød et nyt af rødt fløj med kgl. navn og årstal i sølvtræsser⁵⁸. 1831 anskaffedes et rødt fløjlsalterklæde med guldgalonier⁵⁹.

†*Alterdug*. 1619 fandtes en af lærred syet med rød silke⁹. †*Kalkduge*. 1618 købtes en hollandsk lærredsdug med kniplinger til at lægge over kalken⁹. Nævnes i 1764 som ganske opslidt, et brun- og hvidternet silketørklæde brugtes¹⁰.

Altertavle, fig. 21. Malet årstal 1613. Den høje tavle hviler på postament med små sidevinger; storfeltets maleri, Korsfæstelsesgruppe, indrammes af profilhermer og af to store hermer udformet som dyder. Storstykkets vinger er rigt udskårne med rulleværkskartouche og figurer. Topstykkets maleri af den opstandne Kristus afsluttes af trekantgavl med to dydefigurer på siderne. Maleriet flankeres af Christian IV.s og Anna Cathrine af Brandenburg († 1612) våbner i kartoucher.

Postamentets rektangulære skriftfelt indrammes med skiveornamenter. Vingerne har kartoucher omkring et halvt løvehoved, et lille mandshoved og et ørnehoved (fig. 24). En del detaljer er ny skårne ved restaureringen 1964.

Storfeltets maleri indrammes af en arkade med beslagværksornament i buen, slutstenen er en bladmaske med ornamentalt udskåret nedhæng. På siderne to nøgne, profilstillede, kvindelige hermer med volutarme. På hermeskafterne profilløvemasker og ophængte frugtbundter over beslagværk. Forneden ender skaftet i en løveklo med kugle. Arkaden flankeres af to store dydehermer i højt relief. Den nordre, Troen, har tabt sit attribut, korsstaven, kun en lille del heraf bevaret. Den søndre, Håbet, holder en due. De har stort opsat hår med muslingediadem og ornamental udsmykning af dragtens halsudskæring. Ansigterne er fintskårne ovaler med kraftigt underansigt. På hermeskafterne langagtige løvemasker med ring i munden, herfra hænger frugtbundter og en kvast med skiver på snoren. Bag hermerne rammestykker med intarsia lagt i mønstring som murkvadre, nu overmalede. Kro nlisten har pærestav og bøjler med løvemasker.

Topstykkets maleri flankeres af søjler med prydbælter og store kartoucher med småspir omkring henholdsvis Christian IV.s rigsvåben og dronningens brandenburgske. Hver af kronerne over skjoldene holdes af en kvindefigur. Øverst afsluttes topfeltet af en trekantgavl med Gudfader i halvfigur med jordkuglen. På gesimsen bøjler med diademhoveder. To små skulpturer af dyder flankerer trekantgavlen. I nord: kvinde uden attribut, i syd: Kærligheden, kvinde med to børn.

På altertavlens bagklædning findes mange indskårne navne og årstal. Ældst er »Thomas Nicolai Wiburgensis A.: 1671 den 6. Januarii«, degn? De fleste indskrifter stammer fra forrige århundrede. Mellem enkelte præstenavne ses f. eks. tre navne på skolelærere i Skenkelsø og flere fra Jørlunde skole⁶⁰. Der synes at have været tradition for at skrive sig ved modtagelse af embede. »Snedker M. Faur i Frederikssund« refererer formentlig til en restaurering.

På adskillige punkter ligner altertavlen den større tavle i Slangerup, se p. 2049 med fig. 16 og 18. Men i flere tilfælde skyldes lighederne snarere fælles forlæg end samme billedskærerværksted. Storstykkets vinger med halvfigursengle findes således både i Slangerup og i Lille Lyngby p. 1514, fig. 7, men

Fig. 21. Jørlunde. Altertavle med malet årstal 1613 (p. 2262).

E.M. 1961

varierede i udformningen. De profilstillede hermer omkring storfeltets maleri i Jorlunde kan sammenlignes med de påklædte kvindefigurer på vingerne af Leiels epitafium i Helsingør (p. 237, fig. 125) og med hermerne omkring storfeltet (fig. 124). Men skæremåden og deres karakteristiske volutarme genfindes på Jacob Krembergs prædikestol i Å kirke (DK. Bornholm p. 168, fig. 21). Masken på storfeltets slutsten svarer til masken på Leiels epitafium (fig. 124).

Det fremgår af arkivalske oplysninger, at altertavlen i S. Petri i Malmø i 1610—11 blev udført af flere mestre under ledelse af en entreprenør efter udkast af en enkelt mand. Her arbejdede både f.eks. Statius Otte og Jacob Kremberg⁶¹. Da altertavlen i Jørunde, malet 1613, synes et samlesæt af elementer af den mest moderne art, fortrinsvis kendt i kredsen omkring disse billedskærere, kan en deling af arbejdet og en gensidig påvirkning af billedskærere måske bedst forklare sammenstillingen af specielle træk. Særlig kompliceret bliver en tilskrivning til et enkelt værksted, da elementer som pilasterhermerne om storfeltet også er nært beslægtet med hermer fra Brix Snedkers værksted, Kagstrup (DK. Kbh. Amt p. 1069), (1616), og andre dele også kendes i Anders Nielsen Hatts arbejder. Maleriet i storfeltet på Smørums altertavle (DK. Kbh. Amt p. 596) af Brix Snedker 1611—14 har samme forlæg som i Jørunde, men Sadelers korsfæstelse, se nedenfor, var meget anvendt.

Tavlen er nystafferet i 1964. Farverne er gult i flere nuancer, gråt og hvidt kombineret med blank forgyldning af detaljer. Den ældste stafferings indskrifter genopmaledes. Herunder lå ifølge restaureringsberetningen 1962 rester af staffering fra begyndelsen af 1800'rne, samt endnu to lag bemaling. Det ældste lag indeholdt ægte guld, blå, rød, grøn og hvid farve ligesom næste lag. Men yderligere viste første staffering rød og grøn lasur på sølv, ufarvet sølv og en rødbrun farve. I postamentet, frisen og topstykkets frise forgyldte versaler med latinsk tekst. Den oprindelige staffering er udført på kridtgrund, som også har dækket rammestykkernes intarsia.

De oprindelige malerier i storfelt og topstykke er olie på træ på et tyndt kridtlag. Storfeltets korsfæstelse (123x79 cm) er signeret med sammenskrevet IG samt et lille f, formentlig for »fecit« (malede), på stenen under træpløkken ved korsets fod. Kunstnersignaturen kendes ikke, men kunne måske tydes som den Johan Gerhardt von den Enge⁶², der i 1606 nævnes som borger i Helsingør og som 1607 får 600 dl. af kongen for 10 oliemalerier med Herkules' historie. Både topstykket, som ikke er signeret, og korsfæstelsesbilledet er af høj kunstnerisk kvalitet. Forlægget er E. Sadelers stik efter Hans von Aachens maleri⁶³. På den grå tordenhimmel står figurernes grågule karnation, Marias køliggrå dragt og Johannes' røde kappe i en stærk farvevirkning.

Topstykkets opstandne Kristus, 46x26 cm, står eller svæver i glorien med kappen svunget om hele underkroppen, højre arm rakt velsignende i vejret og

Fig. 22. Jørlunde. Sygekalk, skænket 1588 (p. 2266).

M.L.J. 1961

med sejrsfanen i den venstre arm. Glorien er lysende gullig, hans kappe rød.

Fra rgsk. kendes flere snedker- og malerreparationer af altertavlen. 1725 snedker Boye Nielsen, 1727 Lars Rosengaard reparerer lidt farve og guld. 1742 limer Jens Christensen, Farum, affaldne billedhuggerarbejder fast, og 1748 maler og forgylder Hans Nielsen, Ganløse, tavlen⁵³. 1864 rensede og restaurerede J. Lander altertavlen med guld og farve³¹.

Altersølv. Kalk, 1751. Kalken har sekstunget fod, midtdelt bladsmykket midtknop og Frederik 5.s kronede spejlmonogram på det glatte bæger. Under bunden fire stempler: Københavns bymærke 1751, gardeinmærke for Christopher Fabricius, mestermærke AFH i oval, årstallet ødelagt, for Asmus Fridrich Holling (Bøje p. 66) og månedsmærket fiskene⁶⁴. Bægeret forgyldt indvendigt og på mundingsranden. Muligvis fra opforgyldning 1908⁶. 24 cm høj. *Disk*, 1729⁶⁵. På randen Frederik IV.s kronede spejlmonogram og cirkelkors. Under bunden to stempler for Niels Joensen (Bøje p. 59 og 63), eet i cirkel og eet i hjerte, begge med initialerne NI over 1725. 16 cm i tv. *Oblatæske*, skænket 1682, lille, rund og glat med ophøjet cirkel på låget, hvori graverede versaler: »Hafver jeg Ane Søren Daater H. Gvdmands Svensøns efterleverske gifvet denne til Jørlunde kierche alter 1682«. To gange stemplet med sammenskrivet AN i rektangel for Anders Nielsen, København (Bøje p. 39). Sml. vinkande. 2,5 cm høj, 9 cm i tv.

Vinkande (fig. 23) 1682. På korpus indgraveret ASD på den ene side og 1682 på den anden. Sandsynligvis for Ane Søren Datter, som samme år skænkede oblatæsken (jfr. ovenfor). Den usædvanligt udformede »bægerkande« er stemplet med utydelige stempler, to på fodranden, to på mundingsranden omkring hanken, samt på lågets kant. Formentlig samme stempler, som på oblatæsken AN for Anders Nielsen, København (Bøje p. 39).

Sygesæt. 1) (Fig. 22), skænket 1588. Sekssidet tunget pyramidefod med et pånaglet, støbt krucifiks. Graverede bladornamenter og forneden to indskriftbånd: »Matz Ibse[n] And[ers] Monsz[ø]n« og »Ecce agnvs dei qvi tollit peccata mvndi« (»se det guds lam som bærer verdens synd«), med fordybede versaler. Seksdelt skaft med reliefkant omkring den runde knop. Den er midtdelt af bånd, hvorpå seks ruder med bogstaverne IØRLVN. På over- og undersiden graverede rudeornamenter. Det lille bæger hviler i en krans af gennembrudte reliefliljer. Mundrand med graverede versaler: »Calix eccl[esi]æ Iorlvnd svb pastore and. Gremersonio [!] anno 1588« (»Jorlund kirkes kalk, sognepræsten var Anders Gremersøn, år 1588«). *Disk* vistnok samtidig med kalken med to cirkelkors. 2) Med oblatskruegemme 1751 købt af Asmus Fridrich Holling, København⁵³. Den gamle flaske toges som betaling. Stemplet AFH i oval, 1751 (Bøje p. 66).

Vinkande og *skål* af kgl. porcelæn, sort med guld kors. Kanden anskaffet 1841⁵⁹.

†*Kalk* og *disk*, af sølv, omtalt i inventariet 1619⁹. På 390 gr. Disken omsmeltes 1729 til den eksisterende⁵³. Kalken erstattedes 1751 af nuværende⁵³. †*Sygeflaske* omtalt 1619, vejede 255 gr.⁹. Den udgjorde betalingen for sygesæt i 1751⁵³.

†*Tinflaske* og †*tinpote* nævnt i inventariet 1619⁹.

Alterstager skænket 1660. På en ret høj, rigt profileret fod, som viser spor af tre tapper til forsvundne løver⁶⁶, hviler det høje skaft, som fra neden har to skaftringe, en oval kugle med indskrift, en ring, et balusterled og endnu en ring, inden den meget indsnævrede og blødt profilerede lyseskål. Kuglens indskrift er firliniet med graverede og skraverede versaler: »Matias Hasse [proprietær] med sin kiære hvstrve hafver disse toe livsestage [!] foræret til Iørlynde kircke gvd til ære och kircken til en beprydelse anno 1660«. Højde 55 cm, fodens tv. 19 cm. †*Messingstager* omtalt 1619⁹. 1667 omgjort til en dobbelt lysarm²⁵.

†*Alterbøger*. 1615 betalte man mester Hans Olborg for kirkens store bibel at »complerrek«²⁹. Samme år lod man Luthers kirkepostil indbinde. Inventariet 1619 opregner følgende bogbestand: to danske bibler, to alterbøger, en gammel luthersk postil, et passionale, Henrik Schmidts register, et Ny Testamente, et graduale og to salmebøger⁹.

Fig. 23. Jorlunde. Vinkande, skænket 1682 (p. 2266).

H. M. 1901

Messehcigler, nyere. †*Messehagler*. 1619 fandtes en rød fløjlsmessehagel, en af damask, en af blå fløj (muligvis den, som sammen med et alterklæde var købt samme år), en gammel ubrugelig⁹. En rød fløjlsmessehagel fra 1644, omtales 174 3 ⁶⁷. 1750 købtes en ny af rødt fløj med kors og kanter af sølvgalon⁵³. 1764-inventariet opregner en gammel gyldenstykkets messehagel med brede guldkniplinger og broderi, en fløjls messehagel med et broderet guld»kryds« (kors), hvorpå lammet af Zions bjerg står broderet med hvidt, samt et ikke angivet årstal (muligvis identisk med üjlsdaglen fra 1644?)¹⁰.

Alterskranke, 1847 leveret af smeden F. C. Svendsen, Frederiksborg⁶⁸. Femkantet med 11 støtter af retkantede jern, foroven volutter som holder trælisten. †*Alterskranke* blev malet 1751 af Hans Nielsen, Ganløse. Sort med gule knapper, foden brun med blå og hvidt illumineret⁵³.

Korpanel, se fig. 21, formentlig identisk med panelfyldinger fra †pulpitur, se p. 2272, 1661—64 udført af Esben Børresen snedker, Slangerup²⁵. Af fyr. Langs syd- og nordvæggen er hvert sted fire og en halv fylding, og på østvæggen to gange to og en halv fylding (ikke bag altertavlen). I nord- og sydhjørnet er to halve fyldinger samlet til een, så der er ialt 14 fyldinger, indrammet af bruskbarokke uregelmæssige rammer. Forneden på hver side brusk- og bladværk i næsten maskelignende profil, derover et profilkapitel, som bærer den todelte »arkadebue« med nedhængende slutsten, oprindelig med rundstave. I sviklerne symmetrisk bladslyng. Panelernes gesimsliste har oprindelig været bredere med tandsnit i underkanten.

Ved den seneste restaurering 1964 blev panelet malet i grå nuancer. Under to lag egetræsmaalning fandt man 1962 en lys rødlig staffering. Herunder lå den oprindelige (?) (se neden for), som dels viste bogstaver (gule på sort bund) i nederste rammestykke, apostelnavne, dels rød og grøn farve på rammeornamentikken. De lodrette rammestykker var røde med grønne kanter. Frisen var marmoreret på mørk bund. De nederste rammestykker var røde. 1748⁵³ vaskede Hans Nielsen pulpituret, i hvis fyldinger er malet apostlenes billeder, nymalede rammestykker, lister og indskrifter. Tilsyneladende er dette identisk med den ældste bevarede staffering.

1962 blev samtlige fyldingers oprindelige *apostelmalerier* fremdraget. Tidligere kendte man kun de fire på østvæggen. På østväggens sydside er den ene fyldning udmalet med en velsignende Kristus. De sammensatte hjørnefyldinger har to halve, forskellige figurer. Samtlige malerier er primitive håndværksarbejder. Baggrunden er mørkebrun, dragterne røde og blå, med mørke skygninger og gule højlys.

Døbefont, romansk, af granit⁶⁹. På den glatte, nedefter udbugende kumme, er foroven glat rundstav. Nederste kummedel i eet med det cylindriske skaft. Kvadratisk lavt fodstykke med hullet kant og hjørneribber (fig. 10E). Afløbshul i midten af kummen. Største tv. 73 cm. Lige under rundstaven ses tydelige rustspor efter jernbånd til fontelåg. 1748 malede Hans Nielsen, Ganløse, fonten marmoreret. Dåben flyttedes 1732⁵³ til den anden side i koret.

Dåbsfade. 1) 1589. Af meget svær malm. Det ret dybe fad har på den glatte bund graveret IHS og på kanten en toliniet indskrift opdelt af to rosetter og to rektangulære felter med et firblad. Graverede versaler: »Her Anders Grimersøn sogenprest til Iorlvnt kirke och Matz Ipsen i Spiristrvp Anders Monsen i Iorlvnt kirkwerger lodt støbe dette becken til Iorlvn fvnte til gvtz ere 1589«. (Jfr. sygekalk p. 2266). Tv. 71 cm. 2) Af messing. Formentlig det som købtes 1616⁹. Glat, tv. 49,5 cm. Bruges inden i nr. 1.

Dåbskande, 1829, af tin. Kanden er af slangehankstypen. På korpus Frederik VI.s kronede monogram, på låget kirkens navn og årstallet. Indvendig i bunden et udvisket stempel for A. C. Dahlgreen.

-f *Fontehimmel*. 1737 blev »dækslet« over fonten repareret. 1742 pålmede snedker Jens Christensen, Farum, en del affaldet billedhuggerarbejde på himlen. 1748 blev den udstaffet med forskellige kulører af Hans Nielsen (jfr. fonten)⁵³. Den forfaldne himmel fjernedes 1827⁷⁰.

†*Fontegitter*. 1725 fastgjorde Boye Nielsen lister på dåbens panelværk. 1739 blev fontegitteret nedtaget og genopsat, da fonten var sunket. 1748 maler Hans Nielsen panelet omkring fonten⁵³. 1759 omtales, at fonten står indelukket med malet, »paneledede tralværk« (gitter)⁶⁶. Aflukket fjernedes 1827⁵⁹.

†*Korgitter*, 1665, udført af Esben Børresen snedker, Slangerup. En udførlig

kontrakt²⁵ beskrev det som to døre af eg med gennembrudt galleri på siderne, »medover en del termis (hermer)⁷¹ med billedhuggerarbejde i frisen, under høfet (hoved-?) gesims og udhuggen stav, derunder fire kragsten skåret med englehoveder. Over frisen et gennembrudt uthug (topstykke) og derhos skal gøres kongens og dronningens våben i bildtværk«. 1665 fik Niels smed betaling for et langt jern, som holdt den flyvende engel over kordøren med kongens og dronningens våben²⁵. Det færdige arbejde blev vurderet sammen med det $\dagger$ pulpitur, se p. 2272. 1746 malede Hans Nielsen, Ganløse, korgitteret med en zirlig oliefarve⁵³.

Prædikestol, 1840⁶⁸, af fyr, dog er den facetterede balusterformede bærestolpe fra 1742 af eg (Jens Christensen, Farum)⁵³. Stolen har fire fag med glatte rektangulære felter, svarende til Uggeløse, p. 2014. Stolen er nystafferet 1964 i gult, gråt og orange. Oprindelig malet af Wolsted, Hillerød⁶⁸. I 1860'erne blev den forsynet med hvide og forgyldte malede ornamenter⁷².

Himmel, 1808, med indridset, karreret ornament i nedre frise, herover tand-snit. Stalferet som stolen. 1808 var den malet og forgyldt⁵⁹.

$\dagger$ *Prædikestol*, o. 1654, jfr. mindetavle p. 2272. Otto Pogwisch's våben, lensmand på Frederiksborg slot i denne periode, fandtes på stolen⁷³. Det fremgår af reparationsregning fra 1742, at der var fem udskårne felter med ægte forgyldning på udskæringerne. Mange reparationer af prædikestolen kendes fra regnskaberne. 1727 malede Lars Rosengaard i Helsingør med guld, sølv og andre kulører. 1732 reparerede snedker Chr. Jørgensen Smidt i Frederiksborg den faldefærdige prædikestol. 10 år efter udførte Jens Christensen, Farum, ny trappe og ny smukt udarbejdet bærepille (bevaret) samt et skråt panel ved opgangen. Samme år marmorerede Hans Nielsen, Ganløse, pillen; trappepanelet og de udskårne dele blev opmålet. 1775 lavede snedkermester Kobiersky, København, en ny trappe, da den gamle var faldet ned⁵³. Også 1812 var trappen et problem, »præsten har måttet skaffe sig opgang til prædikestolen ved hjælp af en stige«⁵⁹. En ny trappe blev købt, og i 1827 kom ny beklædning af ægte rødt saffianskind, silkesnore og forgyldte som, og udskæringerne maledes⁵⁹.

$\dagger$ *Timeglas*. 1) 1617 købtes et⁹. 2) 1741 blev et nyt sirligt forgyldt timeglas med fire glas anskaffet⁵³.

Stolestader, 1964, enkle fyldingsgavle, gråmalede.

$\dagger$ *Stolestader*. 1727 blev de nye lister på stolene malet grønne af Lars Rosengaard, Helsingør. 1732 reparerede snedker Chr. Jørgensen Smidt, Frederiksborg, 46 stole. 10 år efter reparerede Jens Christensen, Farum, atter mange af stolene og Hans Nielsen, Ganløse, malede enkelte stole. 1750 malede Hans Nielsen igen de 29 lange stole lakgrønne og dørfyldingerne marmoreret med zinnoberrøde lister. De 16 stole under tårnet, der var uden døre, maledes lakgrønne, indgangspanelets otte fyldinger fik samme farve, mens bænken derved

blev rødmalet⁵³. 1776 reparerede Kobiersky, København, nogle stolestader og lavede fire nye bænke⁷⁴. 1840 fornyedes stolestaderne med ialt 31 stole⁶⁸. De blev malet af λVolsted, Hillerød. 1846 opsatte snedker H. J. Hartmann yderligere 14 stole ved den ene side af gangen⁶⁸. Stolestaderne havde glatte, rundbuede gavle og enkle døre. †*Klappeskamler*. 12 skamler blev malet grønne af Hans Nielsen 1746⁵³.

Skriftestol, o. 1640. Af fyr. I opbygningen med hammerfyldinger adskilt af halspilastre med skællagte skafter og diamantbosser, samt kraftigt postament og frise minder både skrifte- og degnestolen (se nedenfor) om stolestader i Frederiksborg amt og degnestolen i Lille Lyngby (p. 1521, fig. 13). Det høje rygpanel med tre glatte, rektangulære fyldinger er formentlig samtidigt. En låge med hammerfylding er hægtet på et udsvejfet sekundært sidebrædt ved rygpanelet. Muligvis stammer dette (og rygpanelet?) fra en reparation 1788, da snedker Jørgen Diderich Schmidt »aldeles omgjorde« to gamle stole til en skriftestol⁵³. Hele stolen er egetræsmalet, men i fyldingerne er oprindelige malerier af Peter, Paulus og Kristus med verdenskuglen. Den sidste er malet efter samme forlæg som Kristus på kongestolen i Marie kirke, Helsingør (p. 406, fig. 110). I frisen forgyldt versalindskrift på sort bund »Giører poenitense og troer evangelio«. Under apostlene står deres navne. To stafferinger fremkom under den nuværende ved undersøgelse 1962. Den yngste er holdt i hvidt, gråt og blå. Den oprindelige (?) har grønmarmeret rammeværk med profiler og pilastre i rødt, grønt, rødbrunt, og kvadrene har søvlazur. Frisens frakturindskrift er guld og smalte ligesom de ældre apostelnavne i postamentet. Rygpanelets farver svarer hertil. Felterne er ikke undersøgt. I koret nord for korbuen⁷⁵. 1727 reparerede maler Lars Rosengaard stolen⁵³. 1748 vaskede Hans Nielsen, Ganløse, fyldingernes malerier og nymalede det øvrige af stolen⁵³ (den grønne marmorering og de røde lister omtales ikke i rgs., men ville passe med malingen af †stolestader, se p. 2269).

Degnestol, o. 1640, af de indridsede navne og årstal indvendig i stolen er det ældste 1642. Af fyr. Svarende til skriftestolens opbygning men med rektangulære fyldinger og uden låge. Rygpanelet delvis fornyet 1926⁶. Egetræsmalet; i fyldingerne samtidige malerier af apostlene Andreas og Jakob den ældre. Denne apostel malet efter stik af Jacques de Gheyn efter Karel van Mander, jfr. Frederiksborg slotskirke (p. 1736 og 1770, fig. 44 og 62). I frisen med forgyldte versaler: »Synger og leger for Herren i eders hjerte. Eph. V.XIX.«. 1732 blev rygpanelet og gulvet fornyet af Chr. Jørgensen Smidt, Frederiksborg. Bemalingen repareret af Lars Rosengaard, Helsingør, 1727. 1742 malede Hans Nielsen, Ganløse, det nye rygpanel grønt, og 1748 vaskede, ferniserede og nymalede han degnestolen (svarende til skriftestolen)⁵³. I koret syd for korbuen⁷⁵. †*Degnestol*. 1618 betaltes for en bund i degnestolen⁹.

†*Barnestol* fik 1727 malingen repareret af Lars Rosengaard, Helsingør⁵³.

Skab, middelalderligt, i korets nordmur med åbning til sakristiet. Forsiden har tidligere været jernbundet, spor af bånd og søm. Sml. p. 2246. 1748 malede Hans Nielsen, Ganløse, *ornamentskabet*⁵³.

†*Kiste* af fyr med hængsler og lås omtalt 1619⁹.

Pengeblok, 1840⁶⁸, af egetræ. Kvadratisk med fire vandrette jernbånd, de to bevægelige med hængsler. Låget af jern med tragt. 49 cm høj. I korbuens nordvange. Ved anskaffelsen i 1840 malet af Wolsted, Hillerød⁶⁸. Nu hvidmalet.

†*Pengeblok*. I 1764 fandtes en fattigblok med en stor taskelås¹⁰.

†*Bliksparebøsse* med hængelås for, omtalt 1764¹⁰.

†*Pengetavler*. 1619 nævnes de fattiges tavle⁹. 1661 købes en ny²⁵. 1804 findes tre tavler⁵⁹. 1813 anskaffes to nye i stedet for gamle oprådnede⁵⁹. 1840 tre nye »ombærende« tavler males af Wolsted, Hillerød⁶⁸.

Dørfløje. 1800'rne, med seks glatte fyldinger i profilerede rammer. Klinklås og ældre dørstabler. Mellem våbenhus og kirke. Andre døre nyere. †*Dørfløje*.

N.E. 1975

Fig. 24. Jorlunde. Altertavledetalje, predellaens vinge (p. 2262).

1) Middelalderlig? 1759 omtales en dør beslået med »gammeldags løvværk«⁶⁶, fra våbenhuset til kirkens indgang. 1737 blev våbenhusdøren (samme dør?) forbedret med ny »flammering«⁵³. 2) 1750 malede Hans Nielsen den inderste dør rød med grønne jern⁵³. 3) 1827 købtes en ny udvendig, beklædt dør⁵⁹. 4) 1847 en ny dobbelt dør med blokkarm og beslag samt en gitterdør⁵⁶.

†*Pulpiturer*. 1) 1615 fik Bernt snedker betaling for et panel og bænke derunder⁹. 2) 1665. Esben Børresen, snedker i Slangerup, fik efter vurdering af snedker Johan Arntzen Rellin, Frederiksborg, og af Casper Lubbeche og Svend Joensen af Roskilde 90 dl. for pulpituret²⁵. Samtidig fastsattes betalingen for †korgitter, se p. 2268. Pulpituret hvilede på tre fri piller udhugget i »termis wiis« (med hermer)⁷¹. Det udskaarne panel med afstukne rundinger og pilastre er delvis bevaret i korpanelet (se p. 2267). »Posten imellom fullingen er med frandsche termiss (hermer) veder hefft gesims, udschaaren staff, item vederheng dervnder«. Desuden en beklædt trappe.

Fra 1700'ernes begyndelse foretages reparationer af de to pulpiturer, ofte er det vanskeligt at skille disse fra hinanden i rgsk. 1725 sætter snedker Boye Nielsen lister på pulpituret⁵³. 1742 flytter snedker Jens Christensen trappen til bagsiden, og to nye stole får plads, hvor den gamle trappe uden repos stod. Hans Nielsen, Ganløse, maler trappens panel, en ny bjælke, fire nye støtter, samt trappen i farver der svarer til den gamle maling. 1766 nedtog Jens Christensen det brøstfældige sidepulpitur. Det nye males efter kirkens øvrige maling af Lars Høyberg⁵³. 3) 1840 opsættes nyt pulpitur med amfiteatergulv⁶⁸. Forpanelet fra det gamle pulpitur omdannes og bruges til for- og bagklædning. I tårnet. Plads til ialt 11 nye bænke med udsvejfede ben. Malet af Wolsted, Hillerød⁶⁸. 1867 var pulpituret nymalet⁶.

Orgel, 1965, Th. Frobenius & Co. Syv stemmer, eet manual og pedal. †*Orgel*, bygget 1903 af I. Starup. Seks stemmer, eet manual og anhangspedal. Afløste et †orgelharmonium fra 1887⁶.

Salmenummertavler. To glatte med udsavet topstykke er bevaret af fem købt 1800 til at skrive salmenumrene på⁵⁹. Senere forsynet med løse talbrikker. To glatte med buet overkant, til talbrikker, formentlig af de tre, som anskaffedes 1847⁵⁶.

Præsterækketavle, antagelig 1754. Dette år malede Hans Nielsen, Veksø, en tavle og tegnede derpå præsternes navne efter reformationen⁵³. Fyrretræstavle, foroven tresidet afsluttet med profileret ramme. Langs de andre sider enkel profilliste. Sortmalet med hvid fraktur: »Fortegnelse paa Præsternes Navne til Hiørlunde Menighed siden Reformationen«. 24 præstenavne i to spalter. 170 x 118 cm. På tårnets vestvæg. 1759 hang tavlen i koret ved fonten⁶⁶.

Mindetavle, 1654, af fyr. Profileret rektangulær ramme. På sort grund er malet to våben med hjelmtegn og klæde, Pogwisch og Parsberg. Forneden i

Fig. 25. Jorlunde. Lysekronedetalje, pelikan
 ined unger. Skænket 1G82 (p. 2273).

N.E. 1975

malet grå kartouche med gul fraktur: »Gud til Ære Lod Erlic og Welbyrdig Mand Otte Powisch Slodsherre paa fredericksborg Oc Comisarius udi sieland Renovere Denne kierke. Anno 1654«. Otto Pogwisch gift med Anne Cathrine Parsberg, skænkede $\ddot{r}$ prædikestol, (se p. 2269). 126 x 98 cm. På tårnets nordvæg.

Lysekrone, fig. 25, skænket 1682. Stammen med det store vaseformede led afsluttes forneden af en stor kugle, på hvis nedre del indskriften er graveret med skriveskrift. Otte s-svungne lysearme med bladlignende prydelser og otte prydarne med vaselignende opsatser. Otte bruskede prydbøjler med nøgne kvindeoverkroppe udgår fra det vaseformede led i stammen. Øverst pelikanen, som fodrer sine unger med sit blod. To kvindelige halvfigurer danner ophængningsøskenen. »Anno 1682 d. 18 Juny hafver Erlic Gudfryctig og meget dyderig Matrone Anna sl. Her Gudmand Suendsøns Effterlefuerske Med hendis kiere Svoger Erlic actbahr welforneme Mand Pofvel Glasbach oc hans kiere hustru erlic Gudfryctig oc meget Dydefulde Matrone Elisabeth Gudmandsdatter forærit denne liuse Crone Jørlinge kierke til Zirat oc dennem et lofverdige Efftermæle«. Se oblatæske og vinkande p. 2265 f. Lysekronen hænger i en moderne messinglænke i skibets vestfag. Endnu 1889 hang kronen i koret, muligvis over præstebegravelsen⁶. — På tårnloftet ligger støbt krone fra o. 1900, som efter traditionen kom fra forlystelsesstedet »Lorry« i København.

†*Lysearm*, 1667 blev en dobbelt lysearm lavet af de gamle lysestager²⁵.

To *ligskamler* med udsvejfet sarg, sortmalede, formentlig fra 1800'rne.

†*Ligbårer*. 1619 fandtes en ligbåre⁹. 1722 leverede snedkerenken Maren Jens Nielsen, København, en ny, som Johan Ernst Thyde, København, malede⁵³. Inventariet 1764 nævner en opslidt, oliemalet sort ligbør og een købt 1747 samt en ny¹⁰. 1825 fandtes tre ligbårer⁵⁹.

Sef erværk. Uret er nævnt første gang 1661 [2]²⁵, og dettes stadig eksisterende smedjernsværk stammer formentlig i sin oprindelige skikkelse fra samme århundrede. Døgnværk med timeslagværk, anbragt »i hinandens Forlængelse« i jernramme, samlet med kiler (højde 96 cm, længde 126 cm, bredde 75 cm). Hjørnestiverne og midterstiveren på hver langsides danner udadbøjede ben. Spærhagerne er hesteskoformede. Gangværket har bevaret sin hagegang og det gamle pendul med viserakselslynge og blylinse. De øvre vandrette stivere for hver ende af gangværket er opadbuede ud for taphulstiverne. Viserværk til »stiv« viser, 1:3, uden på værkrammen. Seks hammerløftestifter med blindfælg. Stenlodder med jernøskner. Gammel, nu demonteret urhammer. Værket er ret hårdhændet ombygget, vistnok 1925 (i pendullinsen indridset LKP 1925)⁶. Således er optræksgear fornyede i støbejern, slagværksudløsningsmekanismen og hammerløftvællen flyttet og ændret, vindfangs-aksel og vindfang fornyet og den centrale taphulstiver udskiftet⁷⁶.

Værket står i mellemstokværket op mod vestvæggen lige bag urskiven i et urhus, der hviler på fire med kryds afstivede stolper⁷⁷. Den kvadratiske zinkurskive har sorte romertal på hvid baggrund. Skiven og viseren, der har halvmåneformet kontravægt, restaureredes 1964⁷⁸. 1974 sattes det gamle urværk ud af funktion til fordel for et elektrisk uranlæg (Westerstrand).

Klokker. 1) 1608. Af Borchart Gelgiesser. Indskrift med reliefversaler: »Verbūm domini manet in æternum. Anno 1608. Gosch mich Borchart Gelgiesser«. (»Guds ord bliver i evighed. År 1608. Borchart Gelgiesser støbte mig«). Indskriften foroven på klokken er indrammet af tre linier på hver side samt en støbt akantusbort foroven og forneden. En fjerdedel af den nederste bort er ikke støbt, men en efterligning er mejslet i et stykke pålagt, glat bånd. Tre medaljoner med flakt ørn, pelikan med unger og knælende ridder foran krucifiks, fig. 28. De to sidste er identiske med medaljoner brugt både i Gerthardus Mervelts og Borchart Gelgiessers værksteder⁷⁹. Over og på slagringen fire og tre linier. Tvm. 101 cm.

2) 1884. På korpus med reliefversaler: »Til Guds Ære lod Hjørunde Sogns Beboere mig støre[!] MDCCCLXXXIV«. Om halsen: »Bochumer Verein Gussstahlfabrik«. Tvm. 112 cm.

* *Klokke*, fig. 26, 1569. Kun fragmentet af den nederlandske klokke er bevaret (NM. nr. D 6849). Beskrevet under Frederiksborg slotskirke (p. 1876). Ifølge

Fig. 26. Jorlunde. *Klokkefragment, 1569, nu i NM. D 6849 (p. 2274).

indberetning 1759⁶⁶ var klokken stobt »XVCLXIX«, 1569, hvilket også svarer til ornamentstilen. Afskriften af den flanderske indskrift er unøjagtig, men kan revideres dels efter det bevarede fragment, dels efter kendte navne. »Livi[nvs de Sicleers ballvivs Av]denburg/ Enghelyn zo es myne naeme ende mijn chev vx [ghelui !] es c[g]ode beqvame/ he[re] Ian de Pav pastoer Iacob de Rjeitere amman van Wal[r]seoot [ie] fut fait par maifsjtre Ian Hevdeber[t]«. (»Livinus de Sicleers byfoged (eller medhjælper i kirken) Oudenburg. Enghelyn så er mit navn, og min lyd er gud behagelig. Hr. Ian de Paw præst, Iacob de Ruitter borgmester i Warscoot. Jeg blev gjort af mester Jan Heudebert«)⁸⁰. På klokken fandtes desuden et krucifiks og et »fruentimmer med et barn på armen« (madonna). Adelsvåbnet med en oprejst løve for familien Sicleers er stadig bevaret. Klokken revnede 1865⁸¹ og blev omstøbt. Muligvis ved denne lejlighed er fragmentet kommet til Frederiksborg slot og herfra til NM.

f Klokke. 1866 støbt af J. Krog hos Anker Heegaard, Frederiksværk. 1883 revnet og erstattet af støbejernsklokke nr. 2.

Klokkestol af fyr til to klokker. De tre vægge opbygget med hver to Andreas-kors. Formentlig efter 1864, da klokkestolen omtaltes som meget rådden³¹.

GRAVMINDER

Middelalderlige grave. Under tårnrummets gulv, tæt ved skibets vestgavl, fandtes 1964 to frådstensgrave, den ene, med sin sydside lige i kirkens midt-akse, var 55 cm bred indvendig og sat af 20 cm tykke frådstensplader; dens østre afslutning kendes ikke. Den anden, en barnegrav, liggende helt inde ved tårnets nordmur, var 26 cm bred indvendig og sat af 13 cm tykke frådstensplader, hvoraf een dannede en ret afslutning i øst. Gravene, der kun blotlagdes i 65 cm.s bredde, havde ikke låg; de tildækkedes atter uden nøjere undersøgelse af indholdet. Om deres alder i forhold til tårnet kan intet siges (fig. 6).

Mindetavle, 1864, over faldne i krigene 1848—1864. Den rektangulære tavle har indskrift med fordybede versaler. I topstykket ege- og laurbærgrene, øverst kors. Forneden felt med sammenbundet gevær med bajonet og sabel, i relief. Tavlen er af gråbrun sandsten, korset og indskriftpladen af hvidt marmor, 150x85 cm. I skibets vestfag, nordvæggen.

Gravsten. 1) (Fig. 27). Romansk, uden indskrift. Rødspættet, grovkornet granit, 112x39 cm med rundede hjørner. Relief med to kors på een stav. På Georgkorsets processionsstav er forneden et latinsk kors. I våbenhuset.

2) 1300'rne. Grå kalksten, 184x104—73 cm. Den trapezformede stens oprindelige randskrift inden for indhugne linier er udsleben. Den 11 cm høje kant har hulkehl. Sekundær indskrift med fordybede versaler. Karen Hansdaater »a(f) P(aa)strup«, † 20. marts 1744, 38 år og 10 måneder gammel. I midtfeltet foroven tværskriften: »Denne steen er bekaastet af Peder Andersen i Paastrup«. 1743 købte Peder Andersen den »gammeldags kampestens ligsten«, som i mange år var opsat bag kordøren⁵³. Nord for skibet på kirkegården.

3) O. 1578. Niels Andersøn, Anders Grimms første søn, † 1578, 12 uger gammel. Grå kalksten, 47,5x54 cm, tværskrift med fordybede versaler i rektangulært felt, indrammet af indhugget, enkel kartouche. I koret ved sydmuren.

4) O. 1598. Antagelig en anden søn af Anders Grimmsøn, † 19. ? 1598. Grå kalksten, ca. 62 x 76 cm, som nr. 3. Meget udslidt. Bag altertavlen, ved siden af faderens sten nr. 5.

5) O. 1604, (fig. 27), Anders Grimmsøn, »songneprest« til Jørlunde i 27 år, † 7. juli 1604. Rødbrun kalksten, 175,5x74 cm, tværskrift med fordybede versaler. Foroven bueslag med »Hodie michi cras tibi« (»i dag mig, i morgen dig«). Jesumonogram i relief flankeret af to rosetter. Forneden ophøjet beslagværksornament med sømhoveder omkring cirkelfelt med bomærke: hjerte med omvendt V og præstens initialer H A G. Bag altertavlen.

N.E. 1970

J. Hald Jensen 1974

Fig. 27. Jorlunde. Romansk gravsten nr. 1 (p. 2276). Gravsten nr. 5 over sognepræst Anders Grimmerson, † 1604 (p. 2276).

6) O. 1655. Jens Hansen, sognefoged i Jorlund, † 22. juni 1655, 62 år og tre uger gammel, gift i 18 år med Bodil Jensdaater. Desuden sekundær indskrift fra 1706 over hendes anden mand, Frederich Hansen, skovridder her på Fridericsborg amt og boende her i byen, † 1. marts 1678 »formedelst en ulyckelig hendelse . . . paa Græsehofgaard«, 41 år gammel. Stenen, opr. ca.

163,5 x 95,5 cm, blev sønderhugget 1865 efter at være optaget af skibets gulv, midtgangen⁸². Nu er kun to brudstykker bevaret på kirkegården. Tværskriftens fordybede versaler over Jens Hansen (bevaret i brudstykke foran våbenhusdøren) er større end den sekundære indskrifts versaler forneden på stenen (stykket ved tårnets nordøsthjørne). Eneste dekoration fire hjørnerosetter i relief. Før 1961 fandtes endnu et brudstykke ved våbenhusdøren.

7) Slutningen af 1600'rne. Oprindelig indskrift udslettet. Grå kalksten, 210 x 149 cm. Glat ramme med hjørnerosetter. På nedre halvdel en indskriftplade med bruskværks indramning, timeglas, kranie og bomærkefelt foroven. Øvre

halvdel har ovalt akantusindrammet billedfelt holdt af to store, nøgne putti. I feltet Kristi opstandelse. Sekundær indskrift med fordybede versaler. Niels Hansen Møller, sognepræst for Hiørlunde menighed, født 16. april 1732, † 30. marts 1799. Samt sønnen Hans Møller, »opkommen den 9. Mai 1779, omkommen den 2(?) dec. 179 (?)«. Nord for koret på kirkegården.

8) O. 1703. Lene Andersdaatter, født 8. jan. 1678, gift på syvende år med sognepræsten Peder Quist. Tre sønner og to døtre. † 3. juni 1703. Sort kalksten, 165 x 109 cm, tværskrift på stenens øvre halvdel med fordybede versaler, da-toer med kursiv. I korets vestlige del, midt for korbuen.

O. 1744. Karen Hansdatter, Påstrup, se nr. 2.

9) O. 1794. Christen Laersen, født i Iørlunde 1742, »bode og døde i Sperrestrup« 29. aug. 1794. Rød kalksten med ortoceratitter, øvre halvdel bevaret, 60,5x104 cm. Tværskrift med fordybede versaler. Randlinie og i hjørnerne hvirvelrosetter. Foran våbenhusdøren på kirkegården.

O. 1799. Niels Hansen Møller og sønnen Hans Møller, se nr. 7.

†*Gravsten*. O. 1636. Oluf Jacobsen Kjøbing, sognepræst † 1636 og hustru. En stor sten nedenfor trappen til korets øverste del, muligvis på den 1965 fundne begravelse, se nedenfor. 1865 blev stenen sønderslået⁸².

Muret begravelse. I forbindelse med kirkens restaurering 1965 foretoges ved Karl Nielsen, Værløse, en undersøgelse af et 225 cm langt og 170 cm bredt kampestenssat gravkammer under trappen midt for altret. Væggene var groft pudsede og svummede med kalk. På det stenpikkede gulv lå to skeletter. Kammeret, der formodentlig er fra 16- eller 1700'rne, var ødelagt af senere begravelser.

Kirkegårdsmonumenter. 1) Beg. af 1600'rne. Oprindelig indskrift fjernet, sandsynligvis tilhørte den en møller, da den ved salget til gårdmand Anders Larsen 1799 lå på Kratmøllens ligsted, syd for tårnet⁸³. Forvitret, grå kalksten, 203x138 cm. I hjørnerne evangelistmedaljoner, forneden udslidt kartouche. Sekundær tværskrift med versaler over Ane Margrethe Olsdatter, født 1760, gift 1789 med Anders Larsen, Paastrup, † 16. juli 1799, 40 år gammel. Anders Larsen, født i Hiørlund 1738, »gift to gange desuden«, † 25. marts 1802, 64 år gammel. Syd for tårnet.

O. 1799. Ane Margrethe Olsdatter og Anders Larsen, Påstrup, se nr. 1.

2) O. 1823. Iohannes Iensen, provst og sognepræst, født 27. aug. 1751, † 17. maj 1823. Rødlig sandsten, 140x83 cm. Fordybede versaler i navnet, ellers kursiv. Tværskriften i ophøjet ovalfelt. Ophøjede hjørnerosetter. Nord for skibet.

3) O. 1836. Christian Bagge Jensen, sognepræst i Fredericia, født 31. dec. 1789, † 17. okt. 1836. Grå kalksten, 138x82 cm. Karnisprofileret rand, riflet kant, ovalt indskriftfelt omgivet af fordybet bånd. I hjørnerne reliefrosetter. Tværskriften med fordybede versaler slutter med religiøst vers. Nord for skibet.

4) O. 1840. Iohan Brøndum, birkedommer. Født 23. nov. 1770, † 19. maj 1840. »Ved sin Retskaffenhed, Fliid og Sparsomhed satte han sig et varigt Minde i sin efterladte Hustrue, Datters samt 2de Sønners taknemmelige Hierter«. Grå kalksten, 158x94 cm, tværskrift med fordybede versaler. Hulkantprofil, i hjørnerne rosetter af hvidt marmor. Syd for koret.

5) O. 1840. Peder Nielsen Gade, sognepræst i Hiørlunde. Født 29. dec. 1778, † 9. aug. 1840. Marmorplade med fordybede versaler, 35x58 cm, i rødligt sandstensmonument. Spor efter marmorkors. Syd for skibet.

6) O. 1850. Dorothea Brøns, født 14. sept. 1786, † 20. dec. 1850, gift med Hans Christian Brøns, skolelærer og Dannebrogsmænd. Født i Velle 2. juni 1777, † 29. jan. 1857 i Hiørlunde. Plade af hvid marmor med fordybede versaler, 53,5x31 cm, på gråt sandstensmonument, hvorpå kors. Mandens data tilføjede. Syd for koret.

7) O. 1851. Johanne Pedersdatter, gift med Jørgen Pedersen, gårdmand af Hiørlunde. Født 22. marts 1801, † 6. sept. 1851. Hvid marmorplade med ramme af sandsten med relief af efeu, som nr. 8. Nord for koret.

8) O. 1862. Jørgen Pedersen, gårdmand af Hiørlunde, Dannebrogsmænd, født 3. nov. 1796, † 30. marts 1862. Som nr. 7, ved siden af dette nord for koret.

9) O. 1862. Peder Christensen, gårdejer af Hagerup, født i Skjænkelse 27. aug. 1780, † 22. febr. 1862 samt hustru Karen Svendsdatter, født i Hagerup 17. maj 1786, † 26. okt. 1845. Marmorplade med fordybede versaler, i sandstensramme med egeranker i relief. Foroven marmorkors. Gravmonumentet står på gravsted, indhegnet af støbejernsgitter bestående af søjler, som foroven afsluttes af englehoveder. Mellem søjlerne ornamenterede »stave«. Syd for tårnet.

†*Ligtræer*. 1) 1798 nævnes ligtræ over Anders Simonsen, Skienkelsøe²⁹. 2) 1820 betales afgift for et ligtræ over Peder Nielsen. Andre nævnes 1801 og 1819⁵⁹.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. Rtk. Bygningskontoret 1782—1826. 244.10. Kommunicerede kgl. resolutioner med bilag 1796. — *Landbrugsministeriet*. Domænekontoret, Bygningsdomænejournal 1859—70. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Ved embedet. Visitatser, synsforretninger, akta synodalia fra 1738 til 19. årh. — Protokol for Hjørlunde Kirke, Frederiksborg amt (1861—1961).

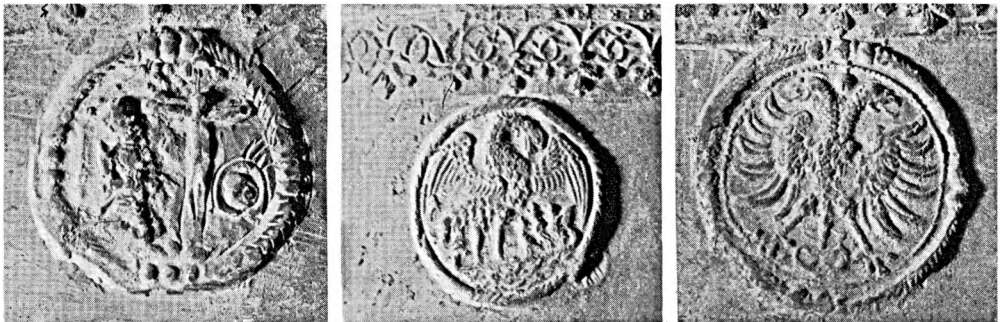
Nationalmuseet, håndskrifter. E. Carstensen: Antiquarisk Topografiske Oplysninger over Hjørlunde Sogn i Frederiksborg Amt, samlede 1868.

Fyldige udskrifter af arkivalier kirken vedr. findes i NM. 2. afd.

Tegninger i NM: J. Kornerup, fire akvareller 1864 af romanske kalkmalerier og tre 1887 af skibets hvælvdekorationer. — J. Lander, fire akvareller 1864 af romanske kalkmalerier. — Korets romanske nordvindue, opmåling af S. A. Claudi Hansen 1912 og C. G. Schultz 1938.

Litteratur. J. Kornerup: Om nogle i danske Kirker opdagede Kalkmalerier, i ÅrbOldk-Hist. 1868, p. 29—55, spec. p. 45ff. — E. Carstensen: Ljølunde Sogns Historie, 1878 (Carstensen). — Anmeldelse af Carstensen ved C. F. Bricka i HistT. femte rk., 1. bd., 1879, p. 705—21. — Nørlund-Lind: Kalkmalerier. Den store sjællandske værkstedsgruppe, Hvideslægtens malere, p. 63—112 og Jørlunde kirke, kat.nr.4, p. 238f.

Nationalmuseet. Undersøgelserberetn. af dekorationer på skibets hvælv, J. Kornerup 1887, restaureringsberetn. af samme 1890. Genrestaureringsundersøgelse af romanske kalkmalerier E. Rothe 1906. Indberetn. S. A. Claudi Hansen 1912 (bygning), C. A. Jensen 1920 (bygning), suppl. af Elna Møller 1961. C. A. Jensen 1920 (kalkmalerier), V. Hermansen 1920 (inventar og gravminder). E. Lind 1942 (romanske kalkmalerier). Marie-Louise Jørgensen 1961 (inventar) og Jørgen Steen Jensen 1961 (gravminder). N. J. Termansen undersøgelsesberetn. 1962 (altertavle, korpanel, præstestol og degnestol). Karl Nielsen, Værløse, undersøgelsesberetn. 1965 (grav). N. J. Termansen 1966 restaureringsberetn. (altertavle). Hans Stiesdal 1966 (iagttagelser i forbindelse med restaureringen 1964—66). — Undersøgelse og beskrivelse af Hans Stiesdal (bygning, sejer-værk og grave), Ulla Haastrup (kalkmalerier, inventar og gravminder) og Ole Olesen (orgel).

J. Hald Jensen 1974

Fig. 28. Jørlunde. Tre klokkemedaljoner fra klokke stobt 1608 af Borchardt Gelgiesser (p. 2274).

¹ S. R. D. IV, 465 og 469. ² Repert. 2. rk. nr. 724, jfr. nr. 2031. ³ Landebogen p. 181.

⁴ Kronens Skøder II, 609 og RA. Fortegnelser over kgl. resolutioner gennem rtk. ved S. Nygård nr. 13287. ⁵ LA. Kgl. bygningsinsp.s arkiv. Meldahl: Domænekirkerne.

⁶ Ved embedet. Prot. for Hjølunde kirke. ⁷ En ændring fra mur til stendige omtales 1821—27 (RA. 245—416. Bygningsadm. Beregninger og overslag over bygningsarbejde).

Østdiget omsattes 1935 (jfr. note 6). ⁸ RA. Rtk. rev. rgsk. Kirkegsk. 1719—21. Rgsk. for kgl. kirker uden for rytterdistrikterne. ⁹ RA. DaKanc. Seks års kirkegsk. 1614—20.

¹⁰ LA. Sjællands stiftsovrighed. Kgl. kirkers inv. 1764. ¹¹ Der blev ved undersøgelsen i gulvet udover den nævnte mont fundet 42 andre mønter fra 13.—20. årh., møntsamlingen prot. nr. 2823. ¹² Det kan ikke udelukkes, at der i de nævnte huller har stået tagbærende stolper fra en treskibet trækirke af nogenlunde samme bredde som stenkirken skib. Hullerne har megen lighed med tilsvarende fundet i Snoldelev kirke, Københavns amt (jfr. Nationalmuseets Arbejdsmark 1961, p. 35ff.). Ved undersøgelsen i gul-

vet fremkom i skibets vestende flere gulvlag, hvor mange var det vanskeligt bestemt at fastslå på det begrænsede undersøgelsesområde, men dog nok syv eller otte, omfattende et munkestensgulv oven på kirkens oprindelige mortelgulv, et par faststampede sorte, næsten fedtede jordgulve og et i mørtel lagt flisegulv, (se p. 2245), hvorover nogle vanskeligt definerbare gulvlag. Gulvlagene var i skibets vestende relativt kraftige og tydeligt adskilte ved neutrale fyldlag, utvivlsomt som følge af et ønske om ved hver ny gulvlægning at planere det oprindeligt skrånende gulv mest muligt. Det nederste af jordgulvene, munkestensgulvet og det oprindelige mortelgulv var gennemgravet af en del runde huller, 25—40 cm i tv., rimeligvis stammende fra stillads for vestgavlens ombygning og hvælvslagningen. Ca. 50 cm inden for vestgavlen og parallelt med denne lå lige under det oprindelige mortelgulv tre store kampesten, 50—90 cm i tv., hvoraf den nordligste var placeret helt ind til nordmuren. Stenene lå på ren lerbund i området fyldt med en del knogler; om stenenes funktion kan intet siges. Ved gravningen langs kirkens vestgavl i tårnummet fremkom ikke spor af gulvniveauer.¹³ Portalen blev erkendt allerede ved den lejlighed (jfr. RA. Landbrugsministeriet. Domænekontoret. Div. sager. Kirkerne på Frborg distrikt. 1863—65).¹⁴ Dette er et træk, som kan pege i retning af en fornyelse af gavlen i hele sin udstrækning, men dog også kan antyde, at skibets oprindelige vestgavl var helt eller delvis i behold også efter tårnets opførelse. Ved nordvesthjørnet har undersøgelser af disse forhold ikke kunnet gennemføres.¹⁵ Om en udvidelse af en åbning ved tårntrappen se note 70.¹⁶ Egentlige paralleller til dette trappearrangement kendes ikke i Danmark. Nærmest kommer en trappe i Køge kirkes vestgavl (DK. Kbh. Amt p. 172, fig. 2 og 7, jfr. den yngre indretning i Strängnäs domkirke, Sveriges Kyrkor 1964, bd. 100, p. 280.). Større lighed forekommer med nogle polske kirkers trappeanlæg, se Andrzej Tomaszewski: Romansk Koscioły z Emporami Zachodnimi, Warszawa 1974.¹⁷ Fundet under tårnets trægulv, indkommet 1915 til museet, nr. D 8731.¹⁸ Dørføljen er fra 1861 (jfr. LA. Lyng-Frborg. og Horns-Ølstykke hrds. provsti. Prot. over synsforretn. over præstegårde og kirker 1854—62).¹⁹ Gavlen senest ommuret 1898 og 1912 (jfr. note 6).²⁰ »I Sakristiets nordre Gavl var indtil ifjor indmuret to Hjerneskalder af Mennesker, Sagnet gjør dem til Hovederne af en Præste- og Skovriderkone, som bleve indmuret, fordi Konerne altid skændtes om den øverste Plads i Kirken. Disse Kranier ejes af forfatteren«, jfr. Carstensen p. 19. Da sakristiet ikke har nogen nordgavl, og da det ikke oplyses, om kranierne sad ud- eller indvendig, kan deres placering ikke nøjere bestemmes. Adskillige indmurede hjerneskalder ses udvendig på gavlen af Vejle S. Nicolai kirkes nordre korsarm; to hjerneskalder er indmuret indvendig i Aasted kirkes våbenhus (Horns hrd., Hjørring amt).²¹ I en af façadens bindere er der før brændingen indridset et netværk.²² Ommurede 1719 (jfr. note 8) og 1742 (jfr. RA. Rtk. rev. rgsk. Sjællandske rytterdistrikters kirkegsk. 1721—80).²³ RA. Rtk. rev. rgsk. kirkegsk. 1713—19. Sjællands stifts kirkegsk.²⁴ 1665—66 er »Tårnet aldeles faldefærdigt paa Sydsiden« og må skalmures (jfr. note 25). 1715—16 konstaterer et syn, at det atter er i forfald (note 23), og 1719—20 skalmurer murer-mester Anders Jacobsen, Kbh., sydmuren og forsyner den med jernankre, lydhuller i vestgavlen reparerer og fire kamtakker mod syd fornyes (note 8). 1737 fornyes den sydlige gesims (jfr. RA. Rtk. rev. rgsk. kirkegsk. Sjællandske rytterdistrikters kirkegsk.). 1768 skalmurer murersvendene Lars Pedersen og Simon Sørensen, Fredensborg, det sydvestre hjørne og ommurer de sydlige kamme. Omfattende arbejder på sydmuren iværksættes ved restaureringerne 1864—67 og 1964—66.²⁵ RA. Rtk. rev. rgsk. Kirkegsk. 1661—72. Lyng hrd.s rgsk.²⁶ Jfr. RA. Rtk. rev. rgsk. Kirkegsk. Sjællandske rytterdistrikters kirkegsk. år 1768.²⁷ Jfr. note 23, år 1715.²⁸ Hvidtning omtales flere gange i regnskaberne, bl. a. 1827—28, hvor det fremgår, at også sakristiet var hvidtet (RA. Rtk. rev. rgsk. Amtsgsk. 1797—1844). 1860 omtales »hele kirken« som hvidtet (LA. Lyng-Frborg. og Horns-Ølstykke hrds. provsti. Prot. over synsforretning over præstegårde og kirker 1854—62). 1666—67 udbetales en post »for Vaabenhuset med

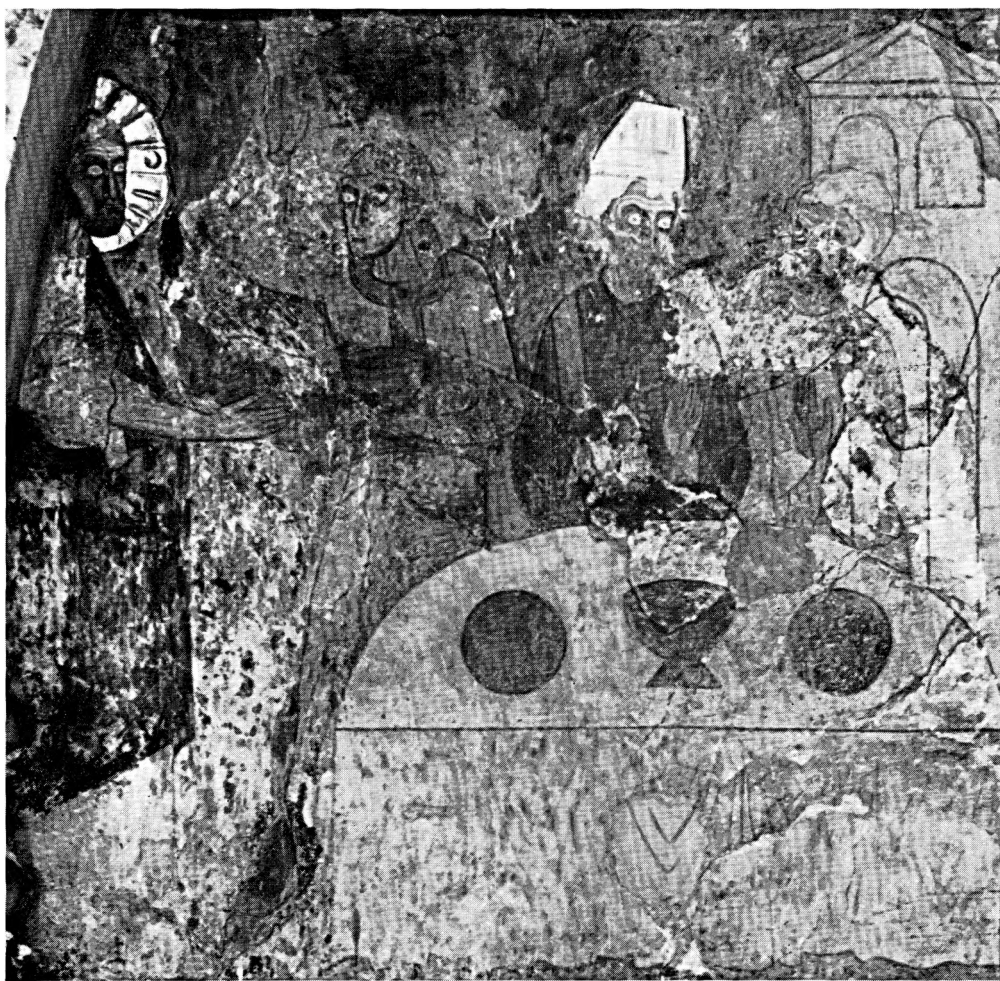
Brunrødt at anstryge«. Også tårnet kalkedes med denne farve (note 25).²⁹ Der var ved den seneste restaurering planer om at fjerne cementpudsen, men det viste sig vanskeligt og opgaves.³⁰ Endnu 1793 synes der at have været blytage; formodentlig på tårnet — (jfr. LA. Sjællands stiftsøvrighed. Kommune sager. Slangerup 1771—1819). 1768 fik material(kalk)- og våbenhuset nyt tagværk med blåglaserede tagsten i stedet for »skiever sten«. 1774 fornyedes de øvrige tagværker, og blyet erstattedes med tegl; samtidig murede ny gesims, alt ved snedker Søren Jensen, Farum (RA. Rtk. rev. rgsk. Sjællandske rytterdistrikters kirkeresk.).³¹ RA. Landbrugsministeriet. Domænekontoret. Div. sager ... 1863—65.³² RA. Landbrugsministeriet. Domænekontoret. Bygningsdomænejournal 1859—70.³³ Kendes fra fotos 1964 i NM.³⁴ Spor af to vingefjer i sydsidens øverste felt kan tyde på, at midten over korbuen oprindelig har været dekoreret med en halvfigursengel som i Kirke-Fjenneslev, DK. Sorø, p. 330f., fig. 12.

³⁵ Ikonografisk svarer fremstillingen til 1000-tals tradition. Sml. G. Schiller: *Ikonographie der christlichen Kunst* I, 1966, fig. 577.³⁶ Nørlund behandler flere muligheder for tolkninger, figuren med kalken opfatter han som en kvinde, p. 238f. Dr. Gertrud Schiller har venligst i brev af 12. febr. 1975 påpeget tolkningen: Salvingen i Bethania. Se Schiller I, p. 167f. (»Grosse Sünderin«) og II, p. 27f. (»Salbung in Bethanien«). I Den ikonographiske Post, 1975, nr. 2, U. Haastrup: Billedprogrammet i Jørlundes kalkmalerier, bringes argumenter for og imod de forskellige tolkninger af motivet.³⁷ Kult. hist.Leks. VII, 1962, Interiørbilleder, sp. 436f. U. Haastrup.³⁸ Lændeclædets oprindelige form kan sikkert sammenlignes med Korsfæstelsen i Måløv kirkes kalkmalerier. DK. Kbh. Amt, p. 620.³⁹ I Herstedøster kirke, Kbh.s amt, afdækkedes 1973 en tilsvarende korbuedekoration. Lammet er næsten identisk med korslammet i korbuen i Hagedst, Holbæk amt.⁴⁰ Nørlund opfattede gruppen som et sidealterbillede af Maria med barnet, p. 239.⁴¹ Einzug in Jerusalem, Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte IV. Band, Stuttgart 1958, sp. 1044.⁴² Ikonografien er nært sammenhængende med ottonsk bogmaleri, Schiller II, fig. 83 og 84.⁴³ Muligvis svarende til kraven på det gyldne Åbykrucifiks, NM.⁴⁴ Sztuka Polska, przedromanska i romanska do schyłku XIII wieku. Red. M. Valickiego. Warszawa 1969, fig. 850 og Schiller I, fig. 395.⁴⁵ Der er ikke fundet spor af romanske kalkmalerier på skibets langvægge.⁴⁶ Dette motiv er sjældent, men i Skibet kirke, Vejle amt, findes på korets østvæg de to motiver, Forklarelse og Lazarus' opvækkelse. I Jørlunde er Lazarus' opvækkelse på triumfvæggens modstående vægflade.⁴⁷ Kult.hist.Leks. XI, 1966. Maleri, U. Haastrup, sp. 270.

⁴⁸ Kult.hist.Leks. XIII, 1968. Ornamentik, U. Haastrup, sp. 10f.⁴⁹ Hvælvedekorationerne kan sammenlignes med Roskilde Domkirkes midtskibshvælv, vest, og sideskibsgalleriernes, DK. Kbh. Amt, p. 1576 med fig. 232 og 234. Samt skibets hvælvedekoration i Varpelev, Præstø amt, afdækket 1956.⁵⁰ Kornerup omtalte rester af bemaling i hvælvene over den nuværende dekoration fra 1300'rne.⁵¹ Svarende til f. eks. Everlövværkstedets kombination af Dommedag og Dødsyndsmænd i Äspö, Vemmenhög's hrd., Skåne, o. 1500.⁵² Kult.hist.Leks. VII, 1962, Huvudsynd, B. I. Kilström, sp. 155.

⁵³ RA. Rtk. rev. rgsk. Kirkeresk. Sjællandske rytterdistrikters kirkeresk. 1721—80.

⁵⁴ Sml. også gravstenene over hans to sønner og hans egen sten (nr. 3, 4, 5).⁵⁵ Carstensen, p. 22 omtaler, at præsteenken, Anne Sørensdatter Brochmand, blev begravet i kirken samme år. Muligvis er gaverne testamentariske.⁵⁶ RA. Rtk. Bygningsadministrationens kopibog 1841—50.⁵⁷ LA. Amter. Frederiksborg-Kronborg amter. Breve og dokumenter vedr. kgl. kirker og skoler 1771—75.⁵⁸ RA. Rtk. Bygningskontoret 1782—1826. 244.10. Kommunicerede kgl. resolutioner med bilag 1796.⁵⁹ RA. Rtk. rev. rgsk. Amtsrgek., Frederiksborg amtstuergek. II, 1800—1848.⁶⁰ Navnene kendes fra Carstensen, p. 38—42.⁶¹ M. Rydbeck: *Renässansskulptur i Skåne*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Antikvariska studier IV, 1950, p. 47.⁶² Måske af familien von der Egen?⁶³ E. Moltke: *Nogle malerier i vore kirker og deres forbilleder samt lidt om Peder Candid*, i *ÅrbldkHist.* 1955, p. 108, fig. 2

E.R. 1915

Fig. 29. Jorlunde. Kalkmaleri på triumfvæggens nordre side, nederste billedfelt. Fotograferet under genrestaureringen 1915.

og S. Christie: *Ikonografi i Norge inntil 1800*, Oslo 1973, fig. 256. ⁶⁴ Den gamle kalk på 420 gr. indgik i betalingen, jfr. note 53. ⁶⁵ Disken blev købt 1729 trods dens mesterstempel 1725, jfr. note 53. ⁶⁶ LA. Sjællands bispearkiv VI. *Hist.efterretn. til HofmFund 1758—59*, I. ⁶⁷ Kgl. Bibl. Kallske saml. Fol. 48. E. J. Jessens saml. til Frederiksborg og Kronborg amters beskrivelse (1743f.). ⁶⁸ RA. Rtk. Bygningsadministrationens journal 1782—1848. ⁶⁹ Ifølge Mackeprang: Døbefonte, Roskildetypen, p. 405. ⁷⁰ RA. Rtk. 245—416. Bygningsadministrationen. Beregninger og overslag over bygningsarbejde 1821—27. ⁷¹ E. Forssman: *Säule und Ornament*. Stockholm 1956. Herme=Terme p. 141ff. ⁷² LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Lynge-Fr.borg og Horns-Ølstykke hrds. provsti. Synsprotokoller over kirker og præstegaarde 1854—62.

⁷³ NM. de Hofman: *Sjællands Kirckers og Sogners etc. Beskrivelse, 1755—73*, Tome I.

⁷⁴ RA. Rtk. Sjællandske kontor. Udskrift af kirkekassens rgsk. for Kbh., Fr.borg og Kronborg. 1776—79. ⁷⁵ Midlertidig nedtaget med henblik på restaurering (1975).

⁷⁶ 1734 reparerer uret, som har stået i mange år, af Hans Rasmussen i Herstedvester

og 1745 af Ingvar Hansen i Ballerup (note 8). 1760 omtales en lille $\dagger$ timeslagsklokke, opsat af Ingvar Hansen, til at slå nede i kirken (note 66 og 53). Der er ikke bevaret mindste spor af denne anordning. 1797 renoverer og reparerer Peter Hinrichsen uret med to nye bøsninger »til Hage Velbommen samt forflytte til midt for Stil-Hiulet« (note 29). 1801—02 nævnes en reparation ved urmager Ringstrøm, Ude Sundby (note 30) og 1827—28 ved L. Jørgensen (note 59). ⁷⁷ 1830 anskaffes nyt urhus (note 68), og 1864 fornys og repareres beklædningen (note 31). ⁷⁸ Urskiven fornys 1734 af egetræ ved snedker Qvist, København, og males og forgyldes af Anthoni Muule. Samtidig leveres en ny kobberhånd og halvmåne til viseren. 1764 gør Jens Christensen en ny urskive (note 53). 1827—28 opsættes en ny stor urskive, malet og forgyldt og overtrukket med fernis (note 59). 1841 fornyes skiven atter af planker, males og forgyldes af maler Wolsted, Hillerød, og opsættes af muremester Lundblad, Frederiksborg (note 68). 1892 opsættes atter en ny urskive, formodentlig den endnu eksisterende (note 6). ⁷⁹ F.eks. på Borchart Gelgiessers klokke i Tjæreby kirke (p. 1411, fig. 17) og på Gerhard Mervelts i Lillerød (p. 1977, fig. 10). ⁸⁰ Venligst oversat og kommenteret af dr. phil. Tue Gad. ⁸¹ Jfr. Gribso: Kirkeklokker i ÅrbFrborg. 1934, p. 83. ⁸² Indskriften efter Carstensen, p. 20 f. ⁸³ 1799 omtales, at stenen ifølge påskriften er henimod 200 år gammel. LA. Amter. GI. Frederiksborg-Kronborg amter. Breve og dokumenter vedr. kgl. kirker og skoler 1799—1800.

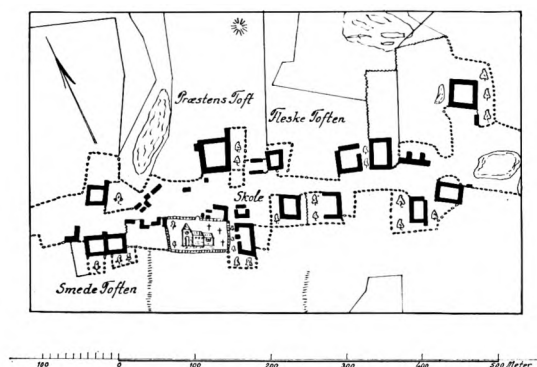

Fig. 30. Jorlunde. Landsbyplan 1807.